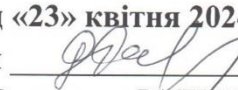

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
кафедра полоністики**

**АВТОБІОГРАФІЗМ ТВОРЧОСТІ ГУСТАВА
ГЕРЛІНГА-ГРУДЗІНСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ «INNY ŚWIAT»,
«DZIENNIK PISANY NOCĄ»)**

**Кваліфікаційна робота
освітнього рівня «магістр»
студентки II курсу магістратури,
ОП «Славістика Центрально-Східної
Європи і Балкан: теоретичні та прикладні студії:
польська та українська мови і літератури»,
спеціальність 035 «Філологія»
Марії Миколаївни НАЙДИ
Науковий керівник:
д. філол. н, професор, академік НАНУ
Ростислав РАДИШЕВСЬКИЙ**

**«Допущено до захисту»
Протокол засідання
кафедри полоністики
протокол № 9 від «23» квітня 2024 року
завідувач кафедри (підпис)
д.філол.н., проф. Ростислав РАДИШЕВСЬКИЙ**

КИЇВ – 2024

Анотація

Автобіографія як літературний жанр не втрачає актуальності через її важливість у відображенні станів свідомості та творчих процесів письменників. Дослідження індивідуальної ідентичності через автобіографічний жанр дозволяє краще зрозуміти сприйняття авторами себе та навколишнього світу. Також автобіографія надає унікальну можливість читачам співпереживати та розуміти автора через інтимний зв'язок, який вона створює. У роботі досліджується автобіографізм у творчості Герлінга Густава Грудзінського на основі його роману "Inny świat" та щоденника "Dziennik pisany po są". Актуальність дослідження обумовлена недостатнім вивченням цієї проблеми в українському літературознавстві. Мета полягає у дослідженні явища автобіографізму в творчості Герлінга, а завдання включають аналіз поняття автобіографізму, методології дослідження, аналіз постатей автора та нараторів у зазначених творах.

Дослідження творчості Герлінга-Грудзінського проводиться через комплекс методів, включаючи культурно-історичний, лінгвокультурологічний, інтерпретаційно-текстовий, контекстуальний та біографічний. Робота також має новизну у вивченні особливостей відтворення тем спогадів на лексичному та граматичному рівнях у зазначених творах.

"Dziennik pisany po są" та «Inny świat» є глибоко особистими роздумами про природу зла, страждання та виживання. Також, це свідчення літературної майстерності Густава Густава Герлінга-Грудзінського та його здатності сміливо протистояти найтемнішим аспектам людського існування.

Ключові слова: Герлінг-Грудзінський, автобіографізм, щоденник, саморефлексія, наратив

Summary

Autobiography as a literary genre remains relevant because of its importance in reflecting the states of consciousness and creative processes of writers. The study of individual identity through the autobiographical genre allows us to better understand the authors' perception of themselves and the world around them. Autobiography also provides a unique opportunity for readers to empathise and understand the author through the intimate connection it creates. The paper examines autobiography in the works of Herling Gustaw Grudziński on the basis of his novel *Inny świat* and diary *Dziennik pisany nocą*. The relevance of the study is due to the insufficient study of this problem in Ukrainian literary studies. The aim is to study the phenomenon of autobiographism in Herling's works, and the tasks include analysing the concept of autobiographism, research methodology, and analysing the author's and narrators' figures in these works.

The study of Herling-Grudzinski's works is conducted through a set of methods, including cultural-historical, linguistic-cultural studies, interpretive-textual, contextual and biographical. The work also has a novelty in studying the peculiarities of reproducing the themes of memoirs at the lexical and grammatical levels in these works.

"*Dziennik pisany nocą*" and "*Inny świat*" are deeply personal reflections on the nature of evil, suffering and survival. They are also a testament to Gustaw Gustaw Herling-Grudziński's literary skill and his ability to confront the darkest aspects of human existence with courage.

Keywords: **Herling-Grudzinski**, autobiography, diary, self-reflection, narrative

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОБІОГРАФІЗМУ	8
1.1. Методологія дослідження	8
1.2. Сутність поняття «автобіографізм»	20
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. АВТОБІОГРАФІЗМ У ТВОРІ «INNY ŚWIAT»	30
2.1. Автор і наратор у творі «Inny świat»	30
2.2. Мотиви автобіографізму у повісті	42
Висновки до розділу 2	50
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ІДЮСТИЛЮ У ЩОДЕННИКУ «DZIENNIK PISANY NOCĄ»	52
3.1. Оповідач і автор щоденника	52
3.2. Світоглядна революція письменника	59
Висновки до розділу 3	69
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вивчення особливостей автобіографії має значну актуальність у літературознавстві, пропонуючи цінну інформацію про свідомість і творчі процеси письменників. Автобіографія як літературний жанр надає письменникам унікальну платформу для дослідження та вираження власного досвіду, думок та емоцій. Аналіз нюансів автобіографічних творів поглиблює наше розуміння складного взаємозв'язку між життям автора та його творчістю.

Одним із важливих аспектів вивчення автобіографії є дослідження індивідуальної ідентичності. Письменники часто використовують автобіографію як засіб конструювання та презентації власного «я». Вивчаючи вибір, який роблять письменники, формуючи свої наративи, дослідники можуть глибше зрозуміти, як автори сприймають себе і навколишній світ. Автобіографічні твори стають дзеркалом, що відображає самосприйняття автора, його цінності та культурні впливи.

Автобіографія як жанр також пропонує читачам унікальну форму інтимності та зв'язку з автором. Вивчення автобіографічних особливостей може розкрити шляхи, якими письменники встановлюють зв'язок зі своєю аудиторією, створюючи місток між індивідуальним досвідом і колективним розумінням. Вказаний інтимний зв'язок може сприяти емпатії та подоланню розривів культурних та досвідних відмінностей. Читання автобіографій може сприяти розвитку емпатії та розуміння, дозволяючи читачам відчувати світ з точки зору автора. Вивчаючи особливості автобіографії, читачі можуть глибше зрозуміти людський досвід і те, як люди долають виклики та труднощі.

Зважаючи на велику кількість робіт західних та українських учених можна сказати, що проблема вивчення особливостей автобіографізму у творчості Герлінга Густава Грудзінського на підставі творів «*Inny świat*» та «*Dziennik pisany po są*» залишається недостатньо дослідженою, що і обумовило актуальність теми цієї роботи.

Мета дослідження – дослідити явище автобіографізму у творчості Герлінга Густава Грудзінського.

Поставлена мета обумовила необхідність виконання наступних **завдань дослідження**:

- розглянути сутність поняття «автобіографізм»;
- окреслити методологію дослідження автобіографій;
- проаналізувати постаті автора і наратора у творі «Inny świat»;
- виявити мотиви автобіографізму в романі;
- вивчити постаті автора і наратора щоденника «Dziennik pisany po są»;
- дослідити елементи автобіографізму у «Dziennik pisany po są».

Об’єкт дослідження – повість «Inny świat», щоденник «Dziennik pisany po są» Густава Герлінга-Грудзінського.

Предмет дослідження – особливості прояву рис автобіографізму у творчості Густава Герлінга-Грудзінського.

Матеріалом дослідження стали автобіографічні твори Густава Герлінга-Грудзінського «Inny świat», «Dziennik pisany po są». До того ж, їхні переклади українською мовою, які були зроблені самостійно автором кваліфікаційної роботи.

Методики і методи дослідження. Для здійснення дослідження використано комплекс загально-наукових (зокрема, опис, спостереження, дедукція, індукція, аналіз, синтез) і спеціально-наукових методів. У ході аналізу літературного автобіографічного твору застосовуються методи культурно-історичного та лінгвокультурологічного аналізу – задля характеристики ситуації, в котрій був написаний літературний автобіографічний твір, інтерпретаційно-текстового аналізу – з метою виділення із досліджуваних літературних автобіографічних творів топікальних контекстів, контекстуального аналізу – задля окреслення

тематики автобіографічних спогадів, до того ж, й біографічний метод – з метою встановлення ідентичності автора у літературному автобіографічному творі. У процесі етапу збору матеріалу використано метод суцільної вибірки, в ході етапу дослідження – метод опису, контекстуальний аналіз, порівняння, аналіз, зокрема статистичний, узагальнення.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше проведено комплексне дослідження автобіографізму у творчості Густава Герлінга-Грудзінського на прикладі творів «Inny świat» та «Dziennik pisany po są». Також вперше проаналізовано особливості відтворення тем спогадів на лексичному та граматичному рівнях у цих творах.

Практичне значення праці, обумовлене можливістю використання представленого як теоретичних, так і практичних матеріалів дослідження викладачами та студентами на практичних та теоретичних заняттях із редагування перекладу, порівняльної стилістики української і польської мов та теорій і практики перекладу.

Структура роботи. Здійснене дослідження складається зі вступу, трьох розділів з відповідними підрозділами, висновків та списку використаних джерел, що містить 70 позицій. Загальний обсяг роботи становить 83 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОБІОГРАФІЗМУ

1.1. Методологія дослідження автобіографій

Автобіографія є потужним інструментом у літературі, що дозволяє письменникам ділитися з читачами своїм особистим досвідом і поглядами. Вивчення автобіографії може розкрити цінну інформацію про життя письменника, історичний контекст та культурне тло. Вивчаючи особливості автобіографії, читачі можуть глибше зрозуміти мотивації, емоції та наміри письменника.

Автобіографія виступає життєво важливим інструментом у літературі, що дозволяє письменникам ділитися з читачами своїм особистим досвідом і поглядами на життя. Вивчаючи особливості автобіографії, читачі можуть глибше зрозуміти життя письменника, історичний контекст та культурне тло. Завдяки автобіографіям ми можемо дізнатися про минуле, налагодити зв'язок з іншими та знайти натхнення для власного життя.

Вивчення автобіографії проливає світло на перетин особистого та соціального контекстів. Письменники не лише розповідають про свій особистий досвід, але й вписують його в ширший соціокультурний, історичний та політичний контекст. Аналіз цих контекстуальних елементів допомагає дослідникам зрозуміти, як особисті наративи формуються під впливом світу, в якому вони написані, і, в свою чергу, формують світ, в якому вони написані.

Автобіографія також слугує для письменників засобом, за допомогою якого вони намагаються впоратися з універсальними темами та людським досвідом. Через призму особистих історій автори можуть досліджувати такі питання, як ідентичність, любов, втрата, стійкість і трансформація. Вивчення автобіографічних особливостей дозволяє дослідникам виявити повторювані

мотиви і теми в цьому жанрі, забезпечуючи глибше розуміння спільного людського досвіду в різних культурах і часових періодах. Автобіографії часто відображають культурний та історичний контекст, в якому вони були написані.

Вивчення особливостей автобіографії може допомогти читачам визначити цей контекст, а також зрозуміти, як він вплинув на життя і творчість автора.

До того ж, автобіографія уможливлює детальне вивчення літературного стилю і техніки. Письменники використовують різні наративні стратегії, мовні засоби та структурні елементи, щоб ефективно передати свої історії. Дослідження вибору, який роблять письменники при створенні своїх автобіографічних наративів, сприяє ширшому розумінню наративних технік, літературних інновацій та еволюції природи оповіді.

Автобіографія – це жанр, який дозволяє читачам отримати уявлення про особисті переживання, думки та почуття автора.

Вивчаючи особливості автобіографії, читачі можуть краще зрозуміти авторську перспективу і те, як вона формує стиль письма, теми та загальний меседж. Автобіографія як жанр також пропонує читачам унікальну форму інтимності та зв'язку з автором. Вивчення автобіографічних особливостей може розкрити шляхи, якими письменники встановлюють зв'язок зі своєю аудиторією, створюючи місток між індивідуальним досвідом і колективним розумінням.

Вказаний інтимний зв'язок може сприяти емпатії та подоланню розривів культурних та досвідних відмінностей. Читання автобіографій може сприяти розвитку емпатії та розуміння, дозволяючи читачам відчувати світ з точки зору автора. Вивчаючи особливості автобіографії, читачі можуть глибше зрозуміти людський досвід і те, як люди долають виклики та труднощі.

Автобіографія розмиває межу між фактом і вигадкою, оскільки автори часто прикрашають або маніпулюють подіями відповідно до своїх наративних цілей. Вивчення особливостей автобіографії може допомогти читачам

зрозуміти складний взаємозв'язок між фактами та вигадкою в літературних творах. Автобіографія впливає на інші літературні жанри, такі як мемуари, біографія та художня література.

Вивчаючи особливості автобіографії, читачі можуть отримати уявлення про те, як ці жанри перетинаються і впливають один на одного. Аналіз особливостей автобіографії вимагає ретельної уваги до деталей, критичного мислення та інтерпретації. Зазначений процес допомагає читачам розвивати свої аналітичні навички та підвищує їхню здатність критично оцінювати інформацію та аргументи. Читання та аналіз автобіографій може надихнути на самоаналіз і саморефлексію. Вивчаючи способи, в які автори представляють своє життя, читачі можуть захочуватися до вивчення власного досвіду і роздумів про те, як вони могли б написати свої власні історії.

Автобіографія перетинається з різними дисциплінами, зокрема психологією, соціологією, історією та літературою. Вивчення особливостей автобіографії може сприяти налагодженню міждисциплінарних зв'язків і давати нові уявлення про ці галузі.

З вище окресленого випливає, що вивчення особливостей автобіографії у творчості письменників є важливим для розуміння авторської перспективи, виявлення культурного та історичного контекстів, аналізу пам'яті та ідентичності, дослідження взаємозв'язку між фактами та вигадкою, розвитку емпатії та розуміння, інформування інших літературних жанрів, розвитку навичок критичного мислення, заохочення до самоаналізу та саморефлексії, надання платформи для маргіналізованих голосів та сприяння міждисциплінарним зв'язкам. Дослідження особливостей автобіографії є актуальним, оскільки вона надає багатогранну лінзу, через яку можна досліджувати складнощі людського досвіду, конструювання ідентичності та літературного самовираження. Заглиблюючись в унікальні характеристики автобіографічних творів, науковці можуть розплутати складний взаємозв'язок між життям автора та його творчим доробком, що зрештою збагатить наше розуміння розмаїтого гобелену людських історій.

Автобіографічна проза бере початок ще з античності, і протягом тривалого часу власного існування пройшла складний еволюційний шлях від слабо вираженого особистісного початку в перших античних автобіографіях до високохудожніх автобіографічних творів сьогодення. На нинішньому етапі виокремилося декілька найбільш впливових теоретичних шкіл дослідження проблем автобіографічної літератури, зокрема американська, англійська й французька школи теоретичного вивчення автобіографічного письма.

В більшості вітчизняне літературознавство представлене поодинокими розвідками окремих питань поетики автобіографічної літератури, у той же час, головну увагу приділено автобіографічному роману та автобіографічній повісті. Деякі зрушення розпочались тільки в двохтисячних роках, коли світ побачили роботи Т. Бовсунівської, Т. Гаврилів, О. Галича, що вплинули на розширення меж українських теоретичних досліджень автобіографічного письма за рахунок компаративних, генологічних та гендерних студій. Впродовж останнього часу збільшується зацікавленість науковців до аналізу такого жанру як автобіографія. Важливо відмітити роботи таких вітчизняних літераторів як Т. Тебашевська-Качак, Т. Гундорова, Н.Богомоллова, Л. Сердійчук, А. Сітко, І. Струк, В. Цокало, Т. Черкашина тощо.

В процесі виконання роботи було вивчено роботи західних, європейських й українських вчених: Ж. Гусдорф, Ф. Лежен, Г. Шевців, А. Цяпа, Н. Колошук, Т. Босунівська, А. Цяпа, О. Галич, І. Василенко, І. Акіншина, Г. Грегуль, В. Галич, О. Дацюк, І. Данильченко, Н. Ігнатів, В. Здоровеги, В. Кузьменко, М. Коцюбинський, Г. Сиваченко, Б.Мельничук й інших.

Важливо зауважити, що провідними жанроутворюючими рисами автобіографій виступають ідентичність образів автора, наратора і головного персонажа; за основу сюжетної лінії має братись опис справжнього життєвого шляху автора, еволюція (в тому числі і внутрішня) його особистості; персонажами оповіді мають бути тільки люди, котрі існували чи існують реально тощо. З огляду на те, що мова йде стосовно реконструкції життя

реальної постаті, відтвореної у літературному вигляді нею особисто, то неодмінними умовами жанру автобіографії виступають фактографічність, ретроспективність оповіді, подвійна перспектива бачення (тоді – тепер). До того ж, великій кількості автобіографій притаманною є саморефлексивність, самоаналітичність, психологічність й ін [35].

Т. Черкашина наголошує, що до традиційної схеми побудови автобіографічного тексту відноситься «хронологічний, логічнопослідовний, прозаїчний опис життєвого шляху автобіографа від моменту народження останнього до певного етапу його життєдіяльності». До одного зі стійких жанроутворюючих елементів відноситься наявність загальноприйнятих тематичних блоків в тексті автобіографії, як-от: «родовід», «дитинство», «отроцтво», «юність», «виховання», «освіта», «доросле життя», «громадське життя», «професійне життя», «повсякденне життя», «внутрішньо інтелектуальне життя», «внутрішньо емоційне життя», «родинне життя», «автопортрет», «автогеографія» та «автокоментар». Зазначені блоки у власній сукупності «відтворюють більш-менш цілісне уявлення стосовно життя автобіографа, щодо еволюції його зовнішнього і внутрішнього Я» [36].

Дослідження автобіографій у літературі передбачає системний та міждисциплінарний підхід для аналізу та інтерпретації складної взаємодії між особистими нарративами авторів та ширшим літературним, культурним та історичним контекстом. При вивченні автобіографічних творів доцільним є поєднання якісного та контекстуального аналізу. Науковці виділяють наступні основні методи, які зазвичай використовуються в процесі дослідження автобіографій:

1) текстуальний аналіз включає вивчення мови, структури та нарративних прийомів, використаних автором; аналіз використання літературних прийомів, символіки та загальний стилістичний вибір, який сприяє автобіографічній оповіді;

2) тематичний аналіз передбачає визначення та аналіз повторюваних тем в автобіографії. Потрібно дослідити, як автор трактує такі теми, як

ідентичність, пам'ять, стосунки та особистісне зростання. Тематичний аналіз допомагає виявити основні ідеї, а також проблеми, які закладені в автобіографії;

3) біографічне дослідження або біографічний метод включає вивчення походження, виховання, культурні впливи та життєвий досвід автора. Розуміння контексту, в якому була написана автобіографія, дає цінну інформацію про мотивацію та перспективи автора;

4) історико-культурний аналіз – для аналізу історичного та культурного контексту потрібно визначити місце автобіографічного твору в його історичному та культурному контексті; проаналізувати суспільні норми, політичні події та культурні рухи, які могли вплинути на автора. Окреслений контекстуальний аналіз допомагає інтерпретувати автобіографічний наратив у контексті ширшої соціальної та історичної динаміки;

5) порівняльний аналіз передбачає порівняння автобіографічного твору з іншими творами того ж жанру або різних авторів. Зазначений метод допомагає виокремити спільні, відмінні та унікальні риси автобіографічної традиції. Порівняльний аналіз сприяє глибшому розумінню жанру та його еволюції;

6) психоаналітичний підхід включає застосування психоаналітичних теорій з метою розуміння психологічних вимірів автобіографічного наративу. Важливо дослідити мотивації автора, його підсвідомі бажання, а також способи, якими особистий досвід формує конструювання ідентичності в тексті;

7) для аналізу можна застосувати відповідні критичні теорії – залежно від фокусу дослідження, це можуть бути феміністична теорія, постколоніальна теорія або інші критичні рамки для вивчення конкретних аспектів автобіографічного наративу;

8) кількісний аналіз (для порівняльних досліджень) дає можливість проаналізувати конкретні елементи, такі як частота слів, тематичні патерни або наративні структури в корпусі автобіографічних творів. Цей метод

забезпечує системний підхід до виявлення тенденцій і закономірностей у межах жанру;

9) архівні дослідження передбачають вивчення архівних матеріалів, пов'язаних з автором, зокрема листи, щоденники, а також неопубліковані рукописи. Архівні дослідження можуть запропонувати додаткові рівні розуміння життя автора та творчого процесу, що стоїть за автобіографічним твором;

10) дискурс-аналіз вивчає, як мова використовується в автобіографії для конструювання сенсу. Дослідники використовують дискурс-аналіз для виявлення моделей використання мови, таких як тропи, метафори і синтаксис, які розкривають погляди і переконання автора [51].

Поєднуючи перелічені методи, дослідники можуть отримати комплексне розуміння автобіографічних творів, враховуючи як літературні, так і контекстуальні виміри наративів. Такий багатогранний підхід дозволяє тонко дослідити складний взаємозв'язок між особистими історіями та ширшим літературним ландшафтом.

Найбільш раціональним у контексті вивчення автобіографій є біографічний метод. Методика дослідження таких різнопланових автобіографічних творів значно різниться. У тому числі, біографічний метод представляє «один із методів дослідження суб'єктивної сторони суспільного життя індивіда; він ґрунтується на особистих документах, в котрих, окрім опису певної соціальної ситуації, до того ж містяться й особисті погляди автора» [21]. Для біографічного методу характерним є застосування матеріалів, які мають відношення до «особливостей життя людини, її розвитку як особистості, аналіз вагомих подій в її дитинстві, юнацтві, навчанні і трудовій діяльності, через що реконструюються характерні риси особистості» [25, с. 257].

На початку застосування біографічного методу обмежувалося «ретроспективним описуванням минулих етапів життя індивіда чи усього життєвого шляху історичних персонажів минулого». Потім біографічний

метод став включати «аналіз актуальних і припущених в майбутньому подій (майбутня автобіографія, керована фантазія, графіки життя, каузо-метрія), до того ж вивчення кола спілкування (додаткові біографії, лінії відносин суб'єкта)» [21, с. 18]. До специфіки біографічного методу можна віднести його суттєву сфокусованість на унікальних аспектах історії життя людини (інколи організації, групи) та на суб'єктивному, особистісному підході до опису людського життя, кар'єри, історії любові і т.д. В даному випадку в центрі уваги соціолога опиняється усний або документальний опис подій із позиції самого «випадку». Біографічний підхід, що стосується символічного інтераціоналізму підвищує шанси дослідника у розумінні відмінних чи нестандартних від загальноприйнятих смислових перспектив, хоча якраз у зазначеному випадку його часто звинувачують в односторонньому чи тенденційному аналізі [15, с. 54].

Дослідником Х. Буде було виокремлено чотири головні типи біографічних досліджень: 1) «професійні біографії; 2) реконструкція соціального досвіду та його смислових структур; 3) реконструкція особистого досвіду індивіда та домінуючих смислових структур; 4) емпіричні дослідження біографій у психології розвитку теорії особистості і психопатології» [26, с. 20]. Що стосується контексту нашого дослідження, то до найпридатнішої можна віднести методологію першого типу, іншими словами, аналіз професійних біографій.

До центрального об'єкту біографічного дослідження відноситься індивідуальне життя індивіда, яке має зв'язок із безпосереднім оточенням – мікросередовищем, а до ключових аспектів інтересу належать суб'єктивні уявлення людини щодо власного життя та навколишнього світу. Конкретним джерелом для аналізу виступає індивідуальна біографія, розглянута у динаміці її поетапного розвитку (від дитинства до різних стадій дорослого існування) сукупності різних аспектів існування (професійна, сімейна, соціальна діяльність) та зіставлена із історично-культурним контекстом певної епохи [21, с. 22].

Згідно з Н. Лісовською-Мускеєвою, «біографічний метод дозволяє встановлювати багато різних моментів життя суспільства у той або інший період часу, соціальних контекстів, норм і правил, впливів соціуму на формування особистості та її життєвого шляху, вибір власної життєвої позиції, ідеалів і цінностей» [15, с. 58].

На думку Б. Робертса, біографічний метод являє собою «переживання та визначення однієї особи, однієї організації чи однієї групи у тій формі, у котрій дана особа, організація чи група інтерпретує дані переживання. До матеріалів життєвої історії належать будь-які документи чи записи, включно із «Історією випадку» соціальних організацій, котрі проливають світло на суб'єктивну поведінку індивідів та груп. Такі матеріали можуть варіювати від листів до автобіографій, від газетних повідомлень до протоколів судових засідань» [64]. Вченим було запропоновано загальну схему аналізу й опису історій життя, котра може служити орієнтиром у роботі із біографічними даними (рис. 1.1).

- 1) Вибір дослідницьких проблем і гіпотез, які можуть бути досліджені й перевірені за
- 2) Вибір суб'єктів, визначення форми збору біографічних даних
- 3) Опис об'єктивних полів і переживань із життя суб'єкта, що стосуються ставлення до
- 4) Отримання інтерпретації полів від суб'єкта в хронологічному порядку
- 5) Аналіз усіх тверджень і повідомлень щодо їх внутрішньої й зовнішньої валідності або
- 6) Прийняття остаточного рішення щодо достовірності джерел та встановлення
- 7) Перевірка попередньо сформульованих гіпотез, пошуки прикладів, що їх спростовують
- 8) Продовження модифікації гіпотез, висунення й перевірка нових
- 9) Черновий нарис усіх «історій життя» та ознайомлення з ними досліджуваних із
- 10) Попрацювання дослідницького звіту з викладенням полів у їх повільній

Рис. 1.1. Схема аналізу та опису історій життя, яка може слугувати орієнтиром у роботі з біографічними даними

Джерело: побудовано автором за даними [64]

Узагальнимо методологію вивчення автобіографій в літературі:

1) доцільно розпочати з проведення всебічного огляду літератури, щоб зрозуміти існуючі дослідження конкретних автобіографій або ширшого поля автобіографічної літератури. Потрібно визначити ключові теми, теоретичні рамки та критичні дискусії. Цей огляд допоможе визначити місце дослідження в ширшому академічному дискурсі;

2) потрібно чітко визначити цілі дослідження і сформулювати конкретні дослідницькі завдання; визначити сферу дослідження, наприклад, можна зосередитися на певному періоді, жанрі, культурному контексті чи тематичному елементі автобіографій;

3) в процесі визначення критеріїв відбору автобіографій для дослідження необхідно взяти до уваги такі фактори, як культурне, історичне чи літературне значення творів, розмаїття авторів та відповідність питанням дослідження. У процесі відбору слід керуватися конкретними цілями дослідження;

4) важливо провести ретельний текстологічний аналіз досліджуваних автобіографічних творів; вивчити наративні техніки, літературні прийоми, теми та структуру наративів; визначити повторювані мотиви, символи та риторичні стратегії, до яких вдаються автори;

5) потрібно дослідити біографічний контекст авторів, що включає життєвий досвід, культурне походження та соціально-політичні впливи, які сформували автобіографів. Розуміння життя автора дає цінну інформацію про мотиви написання автобіографії;

6) необхідно розглянути автобіографії в їхньому історичному та культурному контексті; проаналізувати як зовнішні чинники, такі як суспільні норми, політичні події та культурні рухи, вплинули на авторську перспективу та зміст автобіографії;

7) важливим виступає застосування міждисциплінарного підходу, спираючись на теорії та методології з літературознавства, історії, соціології,

психології та культурології. Це дає змогу цілісно зрозуміти автобіографічні тексти та їхні багатогранні зв'язки з різними аспектами людського досвіду;

8) важливо визнавати і враховувати етичні міркування, які мають зв'язок з вивченням особистих наративів. Потрібно поважати приватність і наміри авторів, особливо якщо вони ще живі або висловили побажання щодо інтерпретації їхніх творів;

9) для інтерпретації результатів можна залучити процес рефлексії. Потрібно окреслити, як автобіографії сприяють розумінню людського досвіду, формуванню ідентичності та ширшого літературного ландшафту [62; 63].

Застосовуючи ретельну міждисциплінарну методологію, дослідники можуть детально вивчати автобіографії у літературі, проливаючи світло на тісні зв'язки між особистими наративами та ширшим соціокультурним та історичним контекстом.

Можемо підсумувати, що дослідження автобіографій у літературі передбачає унікальний набір методологій, які дозволяють науковцям глибоко зануритися в особистий досвід і погляди авторів. Одним із фундаментальних аспектів такого дослідження є ретельний аналіз самого тексту, беручи до уваги такі елементи, як використання мови, тон і стиль. Дослідники також можуть використовувати різні теоретичні рамки, такі як психоаналітична теорія або феміністична теорія, для інтерпретації наративу та виявлення прихованих смислів і тем. Ще однією важливою частиною дослідження автобіографій виступає вивчення історичного та культурного контексту, в якому було написано твір. Розуміння соціальних, політичних та економічних умов того часу може запропонувати глибокі перспективи щодо досвіду та поглядів автора. Дослідники можуть вивчати архівні матеріали, такі як листи, щоденники та газети тієї епохи, щоб глибше зрозуміти контекст, в якому була написана автобіографія.

Біографічні дослідження часто включають аналіз зв'язку між життям і творчістю автора. Дослідники можуть вивчити сімейне походження автора, його освіту, кар'єру та особисті стосунки, щоб визначити, як зазначені

фактори вплинули на написання автобіографії. Це дослідження може включати проведення інтерв'ю з людьми, які знали автора, або вивчення вторинних джерел, таких як біографії чи критичні есе, щоб зібрати більш детальну картину життя автора. При дослідженні автобіографій також необхідно враховувати етичні наслідки роботи з чутливою особистою інформацією. Науковці повинні поважати приватне життя автора та будь-яких осіб, згаданих у творі, водночас дбаючи про те, щоб їхні дослідження сприяли ширшому розумінню жанру та його значенню. У дослідженнях автобіографій дедалі більше поширюються колаборативні та міждисциплінарні підходи. Науковці з різних дисциплін, таких як література, історія, психологія та соціологія, можуть співпрацювати для аналізу однієї автобіографії або збірки творів. Такий міждисциплінарний підхід збагачує дослідження завдяки залученню різних точок зору та досвіду, що призводить до більш тонкого розуміння предмета дослідження.

1.2. Сутність поняття «автобіографізм»

Суть поняття «автобіографія» в літературі полягає в її унікальній здатності пропонувати безпосередній і особистий погляд на життя, думки та переживання автора. Автобіографія – це жанр, де письменник стає і оповідачем, і головним героєм, пропонуючи читачам інтимну подорож крізь власні погляди, спогади та роздуми. Зазначена літературна форма відображає сутність самовираження, що робить її потужним та автентичним способом оповіді.

Ще далекого 1970 року французьким науковцем Ф. Лежен було сформульовано класичне визначення жанру, котре зостається актуальним й в наш час: «Автобіографія являє собою текст із ретроспективною установкою, завдяки якому реальна особистість розповідає щодо свого існування, акцентуючи на особистому житті. Автором приділяється суттєва увага саме

тому, який шлях було пройдено та завдяки чому та або інша особа стала тим, ким є» [60, р. 14].

На думку французького критика Ж. Гусдорф, «автобіографія вимагає від людини сформуванню дистанцію по відношенню до себе задля того, аби реконструювати себе у фокусі спеціальної єдності й ідентичності крізь час» [52, р. 35]. Традиційно основними ознаками автобіографічної прози, разом з історичною документалістикою, мемуарами, художньою біографією, листами, щоденниками тощо, є опора на реальні події та справжні документи [34, с. 226].

В літературознавчому словнику-довіднику за редакцією Р. І. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка знаходимо наступне тлумачення аналізованого терміну «автобіографія» (походить від грецького «αὐτός», що у дослівному перекладі означає «сам», «βίος», що у перекладі означає «життя» і «αὐτός βίος γράφω» – «пишу»): представляє «літературний жанр; твір, темою котрого виступає життя самого автора. Автобіографія різниться від таких літературних форм, як мемуари та щоденник, оскільки у цих формах більше уваги приділяється спогадам про людей, із якими письменник зустрічався, подіям, свідком котрих він був тощо. Окрім того, в автобіографії більш чітко прослідковується бажання узагальнити факти та події свого життя і підпорядкувати їх деякій авторській концепції, надавши твору ідейно-художню цілісність. Автобіографії визначних письменників виступають вагомим джерелом відомостей щодо них та стосовно духовного життя суспільства певної доби» [16, с. 10-11].

Т. Босунівська пропонує визначати аналізоване поняття наступним чином: автобіографія представляє «жанр полемічний, парадоксальний, невіддатливий точному визначенню. Його природною межею є постійна провокація до виявлення власної природи» [3, с. 181]. На думку науковиці, гнучкість жанрових форм автобіографії спричиняє те, що «автобіографію можливо розглядати у вигляді своєрідного троянського коня всередині

літературознавства, так як ніхто точно не знає, куди поверне вона у власному розвитку, які ідеї може у себе вмістити і яку аудиторію охопити» [3, с. 184].

Згідно з Г. Шевців, автобіографія являє собою «пережитий досвід автора, представлений в художній формі» [38, с. 219]. Окрім того, вчена висловила міркування, що завжди автобіографія виступає «реалізацією індивідом унікальної змоги жити у рефлексії, іншими словами, розуміти, пам'ятати, конструювати свою історію, що не завжди вкладається в рамки конкретних жанрових критеріїв. З огляду на факт доцільності мультидисциплінарного вивчення жанру автобіографії, відзначимо, що кожна із гуманітарних наук (історія, філософія, культурологія, соціологія, психологія) по-своєму класифікує автобіографічні тексти, пропонує власні дефініції, а також виокремлює головні жанрові риси художньої автобіографії» [38, с. 221]. Простежуючи далі думки дослідниці, можемо сказати, що зазвичай автобіографію розглядають у вигляді окремого літературного жанру із довільним співвідношенням його документальних та художніх елементів. Такий жанр, який є залежним від антипатій і симпатій автора, займає проміжне місце між художнім твором й історичним повідомленням. Однак, реалізація автобіографії в різноманітних жанрових формах (зокрема, таких як нарис, роман, оповідання, повість) дозволяє назвати останню складним наджанровим утворенням, що у себе включає тексти різного ґатунку і різного ідейно-естетичного спрямування [38].

Автобіографія дозволяє авторам дослідити та сформулювати власну ідентичність, зображуючи суб'єктивне розуміння себе. Цей жанр часто заглиблюється у складнощі особистісного зростання, самопізнання та еволюцію характеру з плином часу. Ділячись своїми життєвими історіями, автори беруть участь у процесі самоаналізу та саморозкриття, запрошуючи читачів приєднатися до них у глибоко особистій подорожі [50]. Автобіографія має нерозривний зв'язок з поняттям пам'яті. Письменники згадують і реконструюють своє минуле, обираючи значущі події, емоції, а також стосунки для формування наративу. Окреслений акт пам'яті не лише слугує

формою особистого катарсису для автора, але й підкреслює хибність та суб'єктивність, що є притаманними для людської пам'яті. Взаємодія пам'яті та наративу в автобіографії додає шарів складності до оповіді, роблячи її багатим і багатогранним жанром.

Жанр автобіографії також втілює почуття автентичності та правдивості. Хоча письменники можуть використовувати літературні прийоми та наративні засоби, в автобіографічних розповідях імпліцитно очікується чесність і щирість. Читачі часто підходять до цих творів з переконанням, що вони отримують нефільтрований доступ до найпотаємніших думок і переживань автора. Окреслене створює унікальний літературний контракт між письменником та аудиторією, сприяючи виникненню почуття довіри та зв'язку. Автобіографія слугує історичним та культурним документом, пропонуючи розуміння соціального, політичного та культурного контексту, в якому жив автор. Завдяки особистим оповідям, читачі з перших вуст отримують уявлення про вплив історичних подій на індивідуальні долі. Автобіографічні твори стають мостом між особистим та універсальним, дозволяючи читачам доторкнутися до людського досвіду як в часі, так і в просторі [44].

Більше того, автобіографія здатна надихати на співпереживання та розуміння. Коли читачі занурюються в історії життя інших людей, вони стикаються з розмаїттям досвіду, перспектив і викликів. Таке знайомство сприяє емпатії, руйнуючи бар'єри упереджень і сприяючи глибшому розумінню спільної людської сутності, яка виходить поза межі індивідуальних відмінностей. По суті, автобіографія в літературі втілює глибоке бажання поділитися людським досвідом. Це жанр, який оспівує складність індивідуального життя, досліджує нюанси пам'яті та правди і запрошує читачів до глибоко особистої та рефлексивної оповіді. Автобіографія – це не просто переказ подій, це дослідження сутності самості, що пропонує читачам зазирнути в душу автора, а отже, і в колективний людський дух.

Відповідно до Т. Черкашиної класична художня автобіографія являє собою «ретроспективну оповідь від імені автора щодо історії власного життя, що у себе включає інформацію стосовно історії родини головного героя, певні біографічні відомості про його батьків та інших близьких родичів, котрі відіграли вагомую роль в становленні майбутнього митця, інформацію щодо дитячих і юнацьких років, докладний опис найбільш вагомих біографічних дат в житті головного героя, реконструкцію своїх почуттів та думок стосовно тих або інших подій особистого життя тощо» [33, с. 181].

Сюжетом оповіді в автобіографії є індивідуальне життя автора. В творі письменник виступає і наратором (тобто, оповідачем), і центральним персонажем [6, с. 13]. Як предмет опису автобіографія включає особистість в просторі і часі, котра виступає водночас як об'єктом, так і суб'єктом опису. Це є «своєрідним жанром літератури й одним із джерел наукового дослідження життя і творчості видатної особистості, окремої епохи, періоду, події» [9, с. 93]. В першу чергу в автобіографії зацікавленість читача викликає оповідь авторитетної особи щодо себе, її життєвої історії, де остання ділиться набутим досвідом, розповідає стосовно певних результатів, принесених власною творчою працею, а також прикладом свого життя в усталений світопорядок [31, с. 208].

Поняття «автобіографія» зумовило появу і застосування терміну «автобіографізм», який поступово у літературознавстві почав бути полісемантичним.

О. Чернявська вважає доцільним, досліджувати автобіографізм у межах автобіографії «у вигляді способу відображення реальних подій авторського життя, у вигляді форми автоінтерпретації» [37, с. 124].

Автобіографізм представляє доволі поширене явище в художній літературі, що обумовлено тим фактом, що будь-який автор в процесі написання художнього твору свідомо або підсвідомо застосовує власний досвід, вплітаючи його в розповідь [41, с. 382]. Незважаючи на це, термін «автобіографізм» й донині не має єдиного загальноприйнятого визначення.

Вважаючи, що трактування терміну «автобіографізм» у вигляді зв'язку між біографією автора і творами останнього виступає доволі вузьким й умовним, Л. Щеголь пропонує більш широке його тлумачення – «трансформація автором життєвого матеріалу у напрямі власної екзистенційної сфери, власного емоційного комплексу і бачення людини» [41, с. 383]. Науковець стверджує, що «твір будь-якого автора представляє проєкцію автора (збір суб'єктивних інтелектуальних реакцій останнього на світ, час, оточення)» [41, с. 384].

До того ж, автобіографізм трактують у вигляді «сукупності літературних прийомів, які полягають в застосуванні автором мотивів зі своєї біографії і художній прийом трансформації біографічних фактів» [27, с. 19]. Згідно більш узагальненого розуміння, досліджуване поняття визначають у вигляді однієї із реалізацій інтертекстуальності, іншими словами, свідоме чи підсвідоме застосування автором набутого досвіду, котрий він у тій або іншій мірі реалізує у художній розповіді. На основі цього К. Риженко під автобіографізмом пропонує розуміти «свідоме наповнення тексту автором фактами свого життя та реконструкцію власної особистості через відтворення суб'єктивних психологічних, інтелектуальних та емоційних рис і особливостей» [24, с. 76] або «специфічну властивість тексту, котра полягає в свідомій акції автора стосовно наповнення його фактами та подіями свого життя і їх інтерпретації» [23, с. 20].

І. Констанкевич вказує, що автобіографізм являє собою «стилістично особливий літературний прийом, який має зв'язок із автобіографією, однак він проявляється у текстах, котрі не є автобіографіями та не сприймаються як такі», й «передбачає не так достовірність фактичних даних, подій, ситуацій, як пізнаваність психологічних мотивацій, травм та переживань, соціальних ролей, етичних установок, масок тощо» [14, с. 6]. Це трактування аналізованого поняття є досить широким, адже майже усі твори митця, позначені до певної міри внутрішніми інтенціями останнього, містять власне авторську мотивацію.

Автобіографізм у літературі – це практика писати про власний життєвий досвід та перспективи у літературному форматі. Це форма самовираження, яка дозволяє письменникам ділитися з читачами своїми особистими історіями, роздумами та інсайтами. Автобіографізм може набувати різних форм, таких як автобіографії, мемуари, щоденники, листи і навіть художня література, натхненна реальними подіями.

Автобіографізм відігравав значну роль у літературі протягом усієї історії. Багато відомих авторів записали свої життєві історії, які стали класикою у відповідних жанрах. Ці твори не лише демонструють особистий досвід письменників, але й пропонують цінне розуміння історичного та культурного контексту, в якому вони жили [45].

Розглядаючи автобіографізм у літературі науковці пропонують різноманітні типології його функцій, зокрема засновані «на комунікаційній тріаді автор – текст – читач:

1) самовираження, котра реалізується самопізнанням та самовираженням суб'єкта тексту;

2) проблематизації структури тексту – автор, введений в умовний світ художнього тексту, підкреслює роль творця, слугує для виокремлення співвідношення вигаданого та дійсного;

3) ігрова функція, яка реалізується звертанням автора до читача. Нерідко якраз зазначена функція автобіографізму виступає джерелом містифікації читача» [42, с. 84-85].

Автобіографізм виконує різні функції, збагачуючи оповідь і поглиблюючи зв'язок між автором, текстом і читачем. На основі проведеного аналізу можемо виокремити наступні:

- особиста автентичність;
- дослідження ідентичності;
- інтимний зв'язок із читачем;

- рефлексія життєвого досвіду;
- літературна інновація;
- культурний та історичний контекст;
- універсальні теми та спільний людський досвід;
- авторефлексія для автора.

Автобіографізм додає шар автентичності до літературного твору. Спираючись на особистий досвід, емоції та спогади, автори наповнюють свої твори відчуттям справжньої, прожитої реальності. Читачі часто цінують щирість і реальність, передану через автобіографічні елементи, створюючи глибший зв'язок з текстом. Зазначений вид літератури дозволяє авторам досліджувати та виражати власну ідентичність. Включаючи особисті наративи, письменники можуть заглибитися в аспекти самопізнання, культурного походження та індивідуального зростання. Таке дослідження ідентичності сприяє багатству та глибині персонажів і тем у літературному творі [50].

Автобіографічні елементи створюють більш інтимні стосунки між автором і читачем. Коли письменники діляться особистим досвідом, читачі можуть відчувати глибший зв'язок, ніби отримують доступ до внутрішніх думок та емоцій автора. Окреслена близькість може викликати емпатію та розуміння, посилюючи взаємодію читача з текстом. Застосування зазначеного прийому дозволяє авторам рефлексувати та осмислювати свій життєвий досвід. Через акт письма автори можуть переосмислювати події, боротися зі спогадами та знаходити сенс у особистих викликах. Вказаний рефлексивний вимір додає глибини оповіді, надаючи уявлення про погляди автора на життя [40].

Автобіографізм може бути інструментом для літературних інновацій. Письменники часто експериментують з наративними структурами, перспективами та стилями, коли включають автобіографічні елементи.

Зазначені експерименти можуть призвести до створення унікальних та інноваційних літературних творів, які кидають виклик традиційним конвенціям оповіді. Автобіографічні елементи в літературі відкривають вікно в культурно-історичний контекст, в якому жив автор. Вплітаючи особистий досвід в оповідь, письменники пропонують читачам більш тонке розуміння соціального середовища, звичаїв та викликів певного часу і місця [30].

Автобіографізм дозволяє авторам досліджувати універсальні теми та звертатися до спільного людського досвіду. Засновуючи нарратив на особистих історіях, письменники можуть звертатися до емоцій, стосунків і викликів, які резонують із широкою аудиторією. Така універсальність сприяє незмінній актуальності та привабливості автобіографічної літератури. Акт включення автобіографічних елементів може бути формою катарсису для авторів. Писання про особистий досвід, як позитивний, так і складний, може слугувати терапевтичною віддушиною. Цей катарсичний процес може сприяти емоційному зціленню та саморозумінню автора [50].

Отже, автобіографізм у літературі виконує багатогранні функції – від дослідження особистої ідентичності до створення більш автентичних і достовірних нарративів. Він збагачує літературний досвід, сприяючи глибшому зв'язку між автором, текстом і читачем, а також робить внесок у багатство й розмаїття літературного вираження.

Таким чином, суть автобіографії в літературі – це особиста, інтроспективна і часто терапевтична розповідь про життя людини, що пропонує унікальний погляд на історію, культуру і людський стан. Її значення полягає у здатності пов'язувати читачів з автором на глибокому рівні, надихати на особистісний ріст і зберігати пам'ять для майбутніх поколінь.

Висновки до розділу 1

Отже, можемо сформулювати наступні висновки:

1. Автобіографізм – це потужний інструмент, який дозволяє письменникам ділитися своїми історіями, спілкуватися з читачами, документувати історію та надихати на особистісне зростання. Однією з головних переваг автобіографізму в літературі є його здатність встановлювати зв'язок між письменником і читачем. Коли читачі стикаються з твором, який віддзеркалює їхній власний досвід чи емоції, вони відчувають, що їх бачать і розуміють. Автобіографізм дозволяє письменникам оголити душу і поділитися своїми вразливими місцями, створюючи простір для співпереживання і розуміння між незнайомими людьми. Крім того, автобіографізм слугує засобом документування та збереження особистої та колективної історії. Мемуари та автобіографії можуть функціонувати у вигляді історичних записів, надаючи майбутнім поколінням розповіді про важливі події та епохи з перших вуст. Вони пропонують нюансований погляд на минуле, дозволяючи читачам осягнути складність людського досвіду та еволюцію суспільств. Ще одним важливим аспектом автобіографізму в літературі є його терапевтичний потенціал. Писання про своє життя може стати катарсисом для письменника, допомагаючи йому пережити емоції, горе і травму. Висловлюючи свої думки і почуття словами, письменники можуть отримати ясність і завершеність, що веде до особистісного зростання і зцілення. Нарешті, автобіографізм у літературі може надихати та впливати на життя читачів. Читаючи про успіхи, невдачі та боротьбу інших людей, читачі можуть черпати мотивацію та сміливість для подолання власних викликів. Автобіографії також можуть спонукати читачів замислитися над своїми цінностями, переконаннями та цілями, що сприятиме особистісному зростанню, а також трансформації.

2. Отже, узагальнимо, що дослідження автобіографій у літературі вимагає особливої методології, яка поєднує ретельний аналіз тексту, вивчення історичного та культурного тла, дослідження життя і творчості автора, розгляд етичних проблем і, часто, міждисциплінарну співпрацю. Дотримання цих принципів дозволяє науковцям проводити глибокі дослідження, які

поглиблюють наше розуміння складного і різноманітного жанру автобіографії.

РОЗДІЛ 2

АВТОБІОГРАФІЗМ У ТВОРІ «INNY ŚWIAT»

2.1. Автор і наратор у творі «Inny świat»

Перш ніж, почати аналіз постаті автора і наратора у творі «Inny świat» Густава Герлінга-Грудзінського, вважаємо доцільним коротко охарактеризувати життєвий шлях письменника.

Густав Герлінг-Грудзінський (1919-2000 рр.) виступає відомим польським прозаїком, есеїстом, літературним критиком, представником польської еміграційної літератури (після визволення із советських таборів та аж до самої смерті жив за кордоном, у тому числі останні десятиліття – у Неаполі). Власну «літературну кар'єру» польський прозаїк розпочав у далекому 1935 році, ще будучи гімназистом, дебютував на сторінках часопису «Кузня молодих». Згодом вступив на полоністику Варшавського університету, робив публікації у літературних журналах, з-поміж іншого писав рецензії на книги Вітольда Гомбровича, Марії Домбровської, Чеслава Мілоша, Єжи Анджеєвського [5, с. 5-6]. Вересень 1939 року різко змінив життя письменника. У жовтні 1939 р. разом із друзями створив підпільну організацію PLAN (Польська народна акція незалежності) і незабаром виїхав із кур'єрською місією організації до Львова [5].

В березні 1940 р. 21-річний поляк, колишній студент Варшавської політехніки Густав Герлінг-Грудзінський по дорозі з міста Лева до Литви був заарештований працівниками НКВС у вигляді «німецького шпигуна» та одержав п'ять років концтабору, котрі відбував в околицях станції Єрцево Архангельської області. В січні 1942 року після оголошення сухого голодування Густав Герлінг-Грудзінський спромігся домогтися амністії (відповідно до Договору Сікорського-Майського) та вийти на волю. Холод, голод та праця за межами витривалості організму, доноси «друзів», свавілля «зеків», принизливий табірний побут, проте і незвичайні зустрічі, глибокі

рефлексії та цікаві спостереження, а найголовніше – запекла боротьба не тільки за виживання, але і за збереження у собі «іскорки людяності» у нелюдських умовах – все це з часом й лягло в основу «Іншого світу» [7].

Густав Герлінг-Грудзінського було звільнено у січні 1942 року, через два місяці він потрапив до польської армії, що формувалася в Казахстані, з якою потім переїхав на Близький Схід як солдат 10-ї піхотної дивізії. В італійській кампанії був радистом. Після війни залишився в Римі, був співредактором «Білого орла» та перших двох випусків гедройцівської «Культури». Згодом, однак, поїхав не до Парижа, а до Лондона. Там він співпрацював з «Wiadomości» Гридзевського, а в 1952 році, після самогубства своєї першої дружини, художниці Христини Стояновської, він виїхав назавжди. Спочатку до Мюнхена, де працював у «Вільній Європі», а потім до Неаполя, свого – як виявилось – останнього місця на землі. Там він прожив до самої смерті, одружившись з донькою відомого італійського філософа Бенедетто Кроче – Лідією [61].

«Inny świat: zapiski sowieckie» («Інший світ. Советські записки», «A World Apart: The Journal of a Gulag Survivor») – це книга спогадів Густава Герлінга-Грудзінського, яка була написана в 1949-1950 роках. Вперше ця книга була надрукована у Лондоні у перекладі англійською Джозефа Марека (псевдонім Анджея Сілокоша) під заголовком «A World Apart: a Memoir of the Gulag» у 1951 році, а також у 1953 році польською під оригінальним заголовком «Inny świat: zapiski sowieckie» також у Лондоні. В Польщі ж зазначена книга була надрукована лише в 1980 році. Українською мовою книга Густава Герлінга-Грудзінського вперше була видана у 2010 році під заголовком «Інший світ. Советські записки» видавництвом Книги XXI у перекладі Олеса Герасима [5].

Видання «Інший світ. Советські записки» – одна з найважливіших книг літератури XX століття, а також зворушливе свідчення в'язня радянського табору. Науковці відносять «Inny świat» до табірної прози.

«Інший світ» не має авторського жанрового означення, однак абсолютна більшість науковців притримуються думки, що останній є автобіографічним романом. Бертран Рассел у «Przedmowa do angielskiego wydania» («Передмова до англійського видання») (1951) пише:

«З багатьох книг, які я прочитав про досвід жертв радянських в'язниць і таборів, «Інший світ» Густава Герлінга на мене справив найбільше враження і є найкраще написаною книгою. Вона володіє силою простого і яскравого опису, який зустрічається дуже рідко, і абсолютно неможливо поставити під сумнів його правдивість в жодному пункті. [...]. І комуністи, і нацисти трагічно продемонстрували, що у великій частині людства існує імпульс до застосування тортур, який потребує лише можливості бути викритим у всій своїй оголеній потворності. Але я не думаю, що це зло можна вилікувати сліпою ненавистю до його виконавців. Це лише призведе до того, що ми станемо схожими на них. І хоча це нелегка праця, треба намагатися, читаючи таку книгу, зрозуміти умови, які перетворюють людей на монстрів, і усвідомити, що не сліпою люттю це зло не зупинити. Я не кажу, що зрозуміти – значить пробачити; є речі, які я, зі свого боку, не можу пробачити. Але я кажу, що це абсолютно необхідно зробити...» [61].

Коротко розглянемо сюжет твору «Inny świat» Густава Герлінга-Грудзінського.

В романі автором від першої особи розповідається щодо власних поневірянь у радянських таборах. Після того як Польща була захоплена у вересні 1939 року, автор їде до міста Лева, а далі, у березні 1940 року, намагається втекти через Гродно на Захід, проте Густава Герлінга-Грудзінського спіймали співробітники НКВС й запроторили його до в'язниці Вітебська. Далі – етапом через усю територію Росії – він опиняється в таборі праці (концтаборі) в околицях далекого Єрцева Архангельської області. Якраз там перед читачами розвивається наймоторошніша частина роману: молодий ліричний герой знаходиться в умовах нестерпного голоду, холоду і роботи, що знаходиться поза межами людської можливості. Проте, вказане ще не є

найстрашнішим. Якраз у Єрцеві (а слід додати, що там знаходилась розгалужена мережа із десяти таборів, й даний табір був далеко не найгіршим, щодо чого оповідає і сам Густав Герлінг-Грудзінський) молода людина 21 року зіштовхується із таким, що можливо собі уявити лише у пеклі: людською ницістю, катуванням, доносами, підступністю і доведеною до рівня тваринності психікою, що штовхає «людських істот» на агресію, відбирання останнього харчу, вбивства та згвалтування під покровом ночі або на лісоповалі. В Єрцеві головний герой знаходиться до початку 1942 року, а після того як відбулось підписання договору «Сікорського-Майського», згідно котрого поляки проголошувалися союзниками у боротьбі із Німеччиною, оголошує голодування та, ставлячи під ризик своє життя, через повне виснаження та «трупарню» добивається власної амністії і через місяць пробирається через усю Росію до місця формування польських дивізій, в яких знову починає бути солдатом та тримає шлях на Близькосхідний фронт, приймаючи участь, в тому числі, й у легендарній для поляків битві під Монте-Касіно [17].

Отже, дія досліджуваного роману розпочинається наприкінці 1940 року, а закінчується в червні 1945 року. Епілог твору переносить читачів у 1945 рік, події відбуваються в Римі, в готелі на розі вулиць Тритоне і Корсо Умберто. Сюжет охоплює також 30-ті роки ХХ ст., до яких часто повертається автор-наратор, розповідаючи про долі героїв.

Подібно до всіх «політичних в'язнів», інтелігенти, котрі відчули на собі советські та нацистські табори, Густав Герлінг-Грудзінський в першу чергу у власних спогадах відмічає якраз психічні страждання, прописуючи фізичні навантаження і голод як тло, як засіб влади зламати людину, підкорити собі думки і психіку індивіда. Автор приходить до закономірного висновку, що у Радянському Союзі так звана «виправна система» сформована абсолютно не задля того, щоб «виправити людину», а насамперед, – поставити останню на коліна та витиснути якомога більше користі та праці. У ході якогось етапу ліричний герой чітко усвідомлює, що ані Системі, ані йому самому вже не

потрібне його визволення, оскільки табірна адміністрація від нього чекає лише результатів роботи, а сам він – лише смерті, навіть шляхом самогубства. І в зазначеному випадку автор вплітає власну оповідь в ширший контекст – і не лише літературно-національний, але й історичний [8].

Епіграфом до роману виступають слова Достоевського, із його «Записок з Мертвого дому», у котрих автор здійснює опис каторги, поневірянь та нижньої межі, до якої може впасти змучена та зацькована людина [13, с. 237]. Власне кажучи, й підзаголовок Густава Герлінга-Грудзінського «Советські записки», та назва одного із розділів роману поляка «Записки з Мертвого дому», у котрому в'язень від знайомої у таборі одержує до прочитання якраз зазначену книгу Достоевського, виступає безпосереднім натяком, підсумок котрому дає сам Густав Герлінг-Грудзінський:

«...що вся Росія завжди була і до сьогодні є мертвим домом, що час зупинився між каторгою Достоевського і нашими власними муками» [12].

«Інший світ» представляє не просто опис життя автора у советському таборі та долі співв'язнів останнього. Зазначена книга, в першу чергу, присвячена трансформації людини у нелюдських умовах. За замовчуванням герой автобіографії мислиться у вигляді позитивного персонажа, котрий себе піддає самоаналізу, саморефлексії, підлягає оцінним судженням інших персонажів, веде відверту розповідь стосовно подій зі свого життя або власних вчинків. Паралельно із цим, історія життя у викладі автора нерідко підпорядкована меті автоматифікування, що накладає відбиток на відбір ситуацій та ракурс опису вчинків, на висловлення своїх оцінних суджень, на частку та характер домислу тощо. В даному сенсі автобіографія Густава Герлінга-Грудзінського «Inny świat» виступає специфічною формою самопредставлення, із одного боку, дає змогу читачеві зануритися до внутрішнього світу автора, пізнати психологічні особливості характеру останнього й світоглядні позиції, а із іншого – дає можливість автору презентувати себе у тому світлі та під тим кутом зору, котрі йому необхідні [23, с. 150].

Кожен розділ – це окрема, шокуюча історія. Повість «Рука у вогні» розповідає про Михайла Костильова, молодого комуніста, захопленого французькою літературою, якого за інтересами відправляють у виправно-трудова табори. Там, щоб уникнути виснажливої роботи, він щовечора спалює руку на вогні. Інша історія присвячена колишньому слідчому. В результаті чисток Горцев потрапляє в табір, але вірить, що це просто помилка і швидко поверне собі свободу. «Вбивця Сталіна» – це історія в'язня, який відбуває покарання за те, що стріляв у портрет диктатора. Чоловік страждав курячою сліпотою, яку намагався приховати від оточуючих.

Спогади Густава Герлінга-Грудзінського показують зовсім інший світ, який керується своїми законами, де межа між добром і злом стирається, а людина, щоб вижити, мусить зректися власних поглядів.

Ставлення Густава Герлінга-Грудзінського до всіх людей, які страждають, вражені жахіттями табору, змушені приймати трагічні рішення, характеризується непідробним співчуттям. Як зазначає Станіслав Стабро:

«У суперечці світоглядних позицій Герлінг-Грудзінський завжди на боці жертв, що ще більше підкреслює своєрідний мізерабілізм автора. Адже, на його думку, не існує жодної санкції, людської чи божественної, яка б уможливила легітимність страждання, згвалтування і насильства, яка б вбачала у програмному приниженні людської особи вищий рівень її розвитку. У мисленні автора «Іншого світу» немає місця для морального релятивізму, як це було у випадку з табірними оповіданнями Тадеуша Боровського. Зло завжди залишиться злом. І не можна розмити його гостроту чи применшити, вказуючи на зворотно-поступальний зв'язок між катом і жертвою. Після такого припущення вже не дивує словесна відмова оповідача від метафізичного санкціонування страждань в'язнів у таборі, як і прояв його переконання, що табір – це справді інший світ, місце особливого досвіду, незрівнянного з будь-якою нормальною реальністю, в тому числі й моральною» [66, s. 25].

Для того, щоб повністю інтерпретувати моральне послання твору Густава Герлінга-Грудзінського, важливо знати останню сцену «Іншого світу». До письменника звертається товариш по табору, який просить його зрозуміти вчинок, який він зробив на нелюдській землі – доніс на своїх товаришів по неволі. Густав Герлінг-Грудзінський, однак, мовчить, за що багато хто звинувачує його в незрозумілій жорстокості, відстороненості чи навіть байдужості до долі іншого в'язня. Коментар письменника до цієї ситуації стає найвиразнішим виразником його морального кодексу:

«[...] якби в ГУЛАГу я дізнався, що зробив цей в'язень, і якби в ГУЛАГу він попросив у мене слова «я розумію», то, можливо, я сказав би це слово. Не тому, що я б його зрозумів і прийняв, а тому, що в тому місці, в тому іншому світі, я б просто «проковтнув» його прохання. Але на свободі, де я вже жив нормальними людськими почуттями, любов'ю, дружбою, де світ базувався на нормальних цінностях, на розрізненні зла і добра, брехні і правди, я не міг сказати те слово, яке він просив мене сказати. Я просто не міг цього зробити, [...] тому що це здавалося мені зрадою принципів того світу, в який я повернувся. Тож я не міг слідувати правилам «іншого світу», коли я вже жив у вільному світі. Моя позиція в кінці цієї книги – це просто захист відчуття вільного світу» [53, s. 21].

Ключем до назви – «Інший світ» – виступає усе життя Густава Герлінга-Грудзінського, котрий після кошмару Єрцева, після жахів війни не лише віднайшов у собі сили далі жити, але і відновив свою віру у світ і людину, почав займатися літературою та був одним із найбільш нещадних критиків Радянського Союзу до останніх хвилин власного життя. Іншими словами, «Інший світ», дана магічна формула, дозволила автору вирватися із полону своїх спогадів й нерідко навіть огиди до себе самого, оскільки життя у таборі не було легким та час від часу таки приходилось йти на не дуже приємний компроміс із совістю; Густав Герлінг-Грудзінський спромігся витіснити його із себе та повірити, що людина може бути ліпшою, от лише не потрібно її запроторювати у нелюдські умови [19].

Письменник для себе вивів універсальну формулу, котра допомогла останньому жити після звільнення: те, що відбувалось у таборах – це не життя, це Інший світ; неможливо судити людину із позиції нормального існування, за вчинки, які та зробила у стані практично тваринної свідомості. І ще одне, що є надзвичайно важливим, – вибачати Режим за злочин проти людини неможливо, адже останній може повторитися. Завдяки таким думкам, Густав Герлінг-Грудзінський спромігся не лише вижити, але і подарувати людству власні твори [17]. Табірна дійсність не зламала Густава Герлінг-Грудзінського, вона лише загартувала його: невідповідно він згодом називав «Інший світ» своїм «романом виховання» [5, с. 13].

До ще однієї прикметної деталі роману «Інший світ» належить не прихований ліризм оповіді, що так контрастує із описуваними фактами та подіями, що мимовіль стає моторошно. До прикладу, читачі бачать опис ситуації, коли оперна співачка із Москви Таня *«йде по руках урок»*, а майже відразу за тим, автор зауважує *«...глибокий сон занурив мене у гарячкову маячню й спогади, як у копицю пахучого сіна»* чи згадує щодо квіткового плетива льоду на шибці, хоча неподалік лежать трупи. Така емоційна поліфонія не покликана вразити читача, вона лише засвідчує, що в найбільш нестерпних умовах людина шукає все ж чогось світлого та прекрасного, що саме це допомагає останній духовно триматися [22].

Густав Герлінг-Грудзінський майстерно використовує ліричні прийоми для створення жахливих описів життя ув'язнених. Подібно до поетичних зображень, він використовує гіперболу, порівняння та метафори, щоб відтворити атмосферу безнадії та страждань. У наступних рядках Густав Герлінг-Грудзінський використовує порівняння з похоронними процесіями задля того, аби підкреслити безжальність та відчай життя ув'язнених:

«Okolo szóstej ze wszystkich stron pustej, białej równiny ciągnęły już ku obozowi brygady niby żałobne orszaki pogrzebowe cieni, niosących na plecach swoje własne zwłoki» [58]

У іншому фрагменті, автор пише:

«Można było być pewnym, że więzień, który tonąc nie tylko nie uczynił najmniejszego ruchu, ale przeciwnie, lał w siebie w przystępie szalu głodowego bezużyteczny balast wrzątku, pójdzie którejs nocy na dno jak kamień, a nazajutrz świt wyrzuci na mieliznę pryzy jego obrzękle i monstrialnie wzdęte zwłoki» [58].

Тут метафора втоплення відображає відчуття безнадії та вирішального падіння ув'язнених.

У наступному прикладі, автор порівнює виїзд саней за обрїй зі спалахом вітру, що відірвав пляму від білої рівнини снігу, щоб вона зникла блідо-блакитній стіні лісу:

«Wyjechały na drogę prowadzącą do tartaku, a potem skręciły nagle w lewo, na rzadko uczęszczaną ścieżkę, którą przed laty wydeptały pierwsze brygady „lesorubów”, i znikły na skraju horyzontu, oderwawszy się jak zdmuchnięta wiatrem plamka od białej płaszczyzny śniegu, by utonąć w bladoniebieskiej ścianie lasu» [58].

Це порівняння створює образ раптового й непостійного зникнення, підкреслюючи безперервний стан та невизначеність життя ув'язнених. Таким чином, за допомогою ліричних прийомів Густав Герлінг-Грудзінський вдало втілює безнадію та страждання ув'язнених у своєму романі, роблячи їх досвід більш інтенсивним та емоційно насиченим.

Неодноразово автор описує реалії тогочасного життя гіперболізовано, навіть драматично:

„Było w tym wszystkim coś nieludzkiego, coś łamiącego bezlitośnie jedyną więź łączącą, zdawałoby się, więźniów w sposób naturalny - ich solidarność w obliczu prześladowców”.

„Sposób ustawiania brygad do odmarszu za zonę doprowadzał ten system do monstrialnego okrucieństwa”.

„skąd te monstrialne przeszkody i trudności”.

„Ta obrzydliwa maskarada była czasem aż komiczna w swej tragiczności”.

„pożądliva łapa naczelnika wyciągnęła ją za włosy z grzędawiska i posadziła za stołem rachmistrzów obozowych”[58].

Складається враження, що Герлінг намагається якомога виразніше передати умови в яких жили в'язні. Щоб цей біль і страждання не були забуті чи формалізовано і стисло згадані на сторінках підручників. У єдиний можливий спосіб автор оповідає страшні події, які мали місце в історії.

Окрім цього, головний герой твору занепокоєний долями інших 'товаришів по нещастю'. Згадує про них емоційно, що свідчить про емпатію і психологізм автора:

„Sytuacja ludzi wolnych (...) nie była również godna pozazdroszczenia. Czuli bezmiar cierpienia swych bliskich, nie mogąc ani poznać go dokładnie, ani mu ulżyć”.

„Młodszy więźniowie (...) przed zbliżeniem z prawie obcą kobietą odczuwali oprócz nieśmiałego podniecenia bezsilną rozpacz i gniew”.

„Biedna Tania! Przeżyła pewnie swoją porażkę boleśnie, śpiewała bowiem na scenie po raz pierwszy od roku 1937”[58].

У «Іншому світі» Густав Герлінг-Грудзінського вигадливо переплітаються політичні, соціологічні та психологічні теми, що наближає його до фактографічної літератури. Письменник заглиблюється в період до 1942 року включно, до початку Другої світової війни. Критики відзначають його відхід від традиційної художньої літератури; натомість він спирається на автентичні події та реальних людей для своєї оповіді. Розповідь ведеться від першої особи, глибоко зануреної в зображуваний світ, яка часто розповідає про події з особистого досвіду або зі свідчень інших людей. Емоції відступають перед об'єктивністю, події розгортаються в хронологічному

порядку поряд із переживаннями та спостереженнями головного героя. Він прагне до об'єктивності та викладу подій, а не їхньої оцінки.

Тим не менш, оповідач проявляє деякі гуманістичні якості. Про це свідчить мова «Іншого світу». У ній багато витончених метафор, піднесених літературних форм. Ці дві форми використовуються взаємозамінно, залежно від теми. Мова описів, що стосуються проблем табірної системи, є виваженою і надзвичайно фактологічною. Тоді Грудзінський наближається до форми розповіді, наближаючи читача до проблеми в науковій манері. Поведінка і повсякденне життя в'язнів перемежуються розмовною мовою, виразами, взятими прямо з табірних бараків. Це відображає реальність існування в Ярцево і манеру самовираження в'язнів. Однак, більш детальний погляд автора на окремих персонажів часто переплітається з філософською мовою, що свідчить про його ерудицію та гуманістичний підхід до людини. Це по своєму контрастує з описаною, шокує жорстокою реальністю Ярцево.

Вправне поводження Густав Герлінг-Грудзінського з численними тематичними шарами, що охоплюють психологічну, політичну, соціологічну, метафізичну, філософську, а також й етичну сфери, отримало високу оцінку цього твору від критиків. Загалом, «Інший світ» визнано значним внеском у літературу факту завдяки його тематиці, проблематиці, до того ж й формі твору.

«Інший світ» («Inny świat») Густава Герлінга-Грудзінського – це роман, у якому досліджуються теми ідентичності, релігії, а також екзистенційної кризи. Роман написаний в унікальному стилі, що поєднує елементи автобіографії, художньої літератури та есеїстичної рефлексії. Таким чином, постаті автора та оповідача в романі тісно переплітаються і часто їх важко розрізнити.

Автор роману, Густав Герлінг-Грудзінський, був польським письменником, журналістом і філософом, який пережив багато бурхливих періодів польської історії, включаючи Другу світову війну і комуністичну епоху. Він був відомий своїм інтроспективним і філософським стилем письма,

який часто досліджував теми ідентичності, моралі та людського буття. В «Іншому світі» Герлінг-Грудзінський використовує власний досвід і роздуми як відправну точку для оповіді. Згаданий роман розповідає історію головного героя, котрого також звать Густав, який намагається знайти своє місце у світі після звільнення з радянського табору для військовополонених. Протягом усього роману Густав бореться з питаннями ідентичності, віри та мети, орієнтуючись у повоєнному світі, який здається дедалі більш відчуженим і безглуздим.

Як оповідач роману, Густав Герлінг-Грудзінський використовує особливий голос, який є водночас особистим і відстороненим. Він часто перериває оповідь, щоб запропонувати філософські роздуми, історичний контекст та саморефлексивні коментарі щодо самого процесу написання. Такий метатекстуальний підхід створює відчуття інтимності між читачем і оповідачем, так, ніби читачі втаємничені в найпотаємніші думки і почуття Густава Герлінга-Грудзінського.

Часом межа між автором і оповідачем починає бути розмитою, через що важко визначити, де закінчуються особисті переживання Густава Герлінга-Грудзінського і починається вигадана оповідь. Наприклад, в одному з уривків оповідач розмірковує про марність спроб передати суть існування за допомогою мови, стверджуючи:

«Я знаю, що ніколи і нікому не зможу цього передати, і не можу пояснити, чому я не можу цього зробити».

Тут розчарування оповідача в обмеженості мови віддзеркалює власні зусилля Густава Герлінга-Грудзінського як письменника, який намагається артикулювати складність людського досвіду.

Таким чином, образ Густава слугує проксі-образом власного досвіду та переконань Густава Герлінга-Грудзінського. Як і Герлінг-Грудзінський, Густав – польський інтелектуал, який провів час у радянському таборі для військовополонених і намагається примиритися з травмою війни та вигнання. Через внутрішні монологи Густава та його взаємодію з іншими персонажами

Ґустава Герлінґ-Ґрудзинський досліджує теми зсуву, втрати ідентичності та духовних пошуків.

2.2. Мотиви автобіографізму в романі

«Inny świat» Ґустава Герлінґа-Ґрудзинського – роман із сильним автобіографічним підтекстом, який значною мірою ґрунтується на досвіді автора під час його перебування в ГУЛАґу.

Ґустав Герлінґ-Ґрудзинський провів у радянських таборах майже два роки, при цьому, дія «Іншого світу» розпочинається в кінці 1940 року, а закінчується в червні 1945 року. Зазначена книга виступає пронизливим свідченням життя в ГУЛАґу і показує щоденну боротьбу в'язнів з голодом, холодом, хворобами та нелюдським поводженням. Наприклад, на початку роману головний герой, Ґустав, заарештований НКВС і засуджений до п'яти років ув'язнення в ГУЛАґу за нібито антирадянську діяльність. Опис арешту та допиту дуже схожий на те, що пережив сам Ґустав Герлінґа-Ґрудзинський. Автор описує, як Ґустава катували і змушували підписати неправдиве зізнання у скоєнні злочину:

Pozostał bezsporny fakt – usiłowałem przekroczyć granicę państwową Związku Sowieckiego i Litwy.- Po cóż to, jeśli można wiedzieć? – Żeby się bić z Niemcami. – A czy wiadomo mi, że Związek Sowiecki zawarł pakt przyjaźni z Niemcami? – Tak, ale wiadomo mi również, że Związek Sowiecki nie wypowiedział wojny Anglii i Francji. – To nie ma znaczenia. – Jak brzmi ostatecznie akt oskarżenia? – „Zamierzał przekroczyć granicę sowiecko-litewską, aby prowadzić walkę ze Związkiem Sowieckim”. – Czy nie można by słów „ze Związkiem Sowieckim” zamienić na słowa „z Niemcami”? – Uderzenie otwartą dłonią na odlew otrzeźwiło mnie z miejsca. „To wychodzi na jedno” – pocieszył mnie sędzia śledczy, gdy podpisywałem przedłożony dokument [58, s. 7].

Іншим прикладом автобіографічності виступає опис життя в таборі. Ґустав Герлінґ-Ґрудзинський змальовує щоденні ритуали, такі як переклички,

фізична праця, марш на роботу та їжа. Він також описує стосунки між в'язнями, зокрема систему ієрархії та взаємодопомоги, що склалася. Наприклад, Густав заприятелював з іншим в'язнем, Дімкою, який навчив його виживати в суворих умовах табору.

Густав Герлінг-Грудзинський також вплітає в роман свої роздуми про природу зла і людську здатність до жорстокості. Наприклад, в одному з найвідоміших уривків книги Густав розмірковує щодо того, як нормальні люди можуть стати здатними на таку жорстокість: «Чому людина, яка ще вчора була людиною, сьогодні стає звіром?». Ці роздуми відображають боротьбу самого автора за розуміння пережитої ним жорстокості:

«Wąskie, zaciśnięte konwulsyjnie usta wyrażały nienawiść, okrucieństwo i drapieżność schwytanego zwierzęcia» [58, s. 63].

Письменник неодноразово стверджує, що людина є людиною в людських умовах. Для нього абсурдно судити про поведінку людей в іншому світі за допомогою інструментів, які притаманні для «нормального світу». Однак, він намагається залишатися вірним традиційній системі моральних цінностей ГУЛАГу, ставлячись до жорстокого досвіду як до життєвого випробування. Він наводить історії тих, хто боровся не лише за фізичне виживання, але й за збереження трьох євангельських чеснот – віри, надії та любові [67].

Густав Герлінг-Грудзинський в одному зі своїх інтерв'ю сказав наступне:

«Я вийшов з табору фізично розбитим, страшенно пораним і душевно хворим [...], але я залишив Єрцево з іскрою надії [...] Я не втратив віри в основні людські цінності. [...] Я бачив у цьому таборі людей, які, звичайно, ніколи не були ангелами, але в яких у таборі відродилися найпрекрасніші людські якості» [53, s. 19].

Крім того, «Інший світ» також містить елементи критики тоталітаризму та комунізму. Густав Герлінг-Грудзинський зображує ГУЛАГ як систему, в якій людина зведена до ролі гвинтика в машині, позбавлена гідності та індивідуальності. Він також описує механізми контролю та індоктринації, які

використовувала табірна адміністрація, щоб зламати дух в'язнів і підкорити їх волі системи.

Крізь призму свого гіркого досвіду, внаслідок спостереження та зіставлення фактів (у тому числі і літературних) Густаву Герлінг-Грудзинському вдається вибратися із болота своїх страждань та егоїстичного голоду і побачити у власному житті, у житті власної лісоповальної бригади, житті людей із трупарні, тіла яких гниють від цинги та пухнуть від голоду, – приклад життя Людини як такої, Людини приниженої та упослідженої, перелідуваної і на межі зі смертю, й, що найголовніше, Людини, якій не завжди, проте все ж таки вдається у собі зберегти крихту людяності; якраз завдяки цьому «Інший світ» Густава Герлінга-Грудзинського підносить автора до рівня одного із найбільших європейських гуманістів ХХ століття [17].

«Інны świat» Густава Герлінга-Грудзинського пронизаний елементами автобіографії, які значною мірою спираються на власний досвід автора як в'язня радянських трудових таборів. Ці автобіографічні елементи надають оповіді автентичності, глибини та емоційного резонансу.

Найбільш частотною формою самоозначення в автобіографіях виступає перша особа однини, яка, як правило, починає бути однією із причин ототожнення автора і героя: я сам розповідаю щодо себе. Читач одержує інформацію із перших вуст в ході доволі особистого монологу, авторської сповіді, а зазначене формує довірливу та інтимну атмосферу [23, с. 151]. Відповідно, оповідь у романі «Інны świat» ведеться від першої особи, що передбачає тісну ідентифікацію між головним героєм і самим автором. Завдяки окресленій оповідній перспективі читачі отримують інтимний доступ до думок, емоцій та переживань головного героя, які, ймовірно, віддзеркалюють думки, емоції та переживання самого Густава Герлінга-Грудзинського.

Густав Герлінг-Грудзинський надає яскраві та жахливі описи життя в радянських трудових таборах, спираючись безпосередньо на власний досвід.

Він змальовує жорстокі умови, постійну боротьбу за виживання та всепроникну атмосферу страху і відчаю. Наприклад, він описує суворі реалії голоду, виснаження та фізичної деградації в таких уривках, як:

Nie było na ich chorobę lekarstwa, uważano ich więc na ogół za nieuleczalnych symulantów. Umierali z tęsknoty za krajem rodzinnym – z głodu, mrozu i monotonnej bieli śniegu [58, s. 18];

Twarze mieli skurczone z bólu i wysuszone jak pergamin, oczy zaropiałe, szeroko rozwarte głodem i nieprzytomnie rozbiegane, dłonie kurczowo zaciśnięte na kociołkach, jak gdyby drucziane rączki przymarzły już na zawsze do zeszywniałych palców [58, s. 24].

Багато персонажів роману, ймовірно, натхненні реальними особами, з якими Густав Герлінг-Грудзинський зустрічався під час свого перебування в трудових таборах. Хоча їхні імена та конкретні обставини можуть бути вигаданими, їхній досвід та характери відображають спостереження автора за іншими в'язнями. Одним із таких персонажів є московська оперна співачка Таня, чия пронизлива історія слугує відображенням долі багатьох інтелектуалів та митців у той період:

«W Jercewie znany był powszechnie inny epizod, nie dlatego zresztą, żeby był wyjątkowy lub niecodzienny, ale dlatego, że jego bohaterka stawiała dość długi jak na precedensy obozowe opór. Tym razem chodziło o kruczowłosą Tanię, śpiewaczkę opery moskiewskiej, która przyplaciła wyrokiem dziesięcioletnim parę nadprogramowych tańców na balu dyplomacji zagranicznej. Skierowano ją z miejsca jako „politycznie podejrzaną” do brygady „lesorobów”. Cóż ta filigranowa dziewczyna o wąskich, delikatnych dłoniach mogła robić w lesie?» [58, s. 79].

Теми та атмосфера роману глибоко вкорінені в особистому досвіді та світогляді Густава Герлінга-Грудзинського. Такі теми, як стійкість, гідність і боротьба за свободу, сильно резонують в оповіді, відображаючи власні переконання і цінності автора, викувані в горнилі випробувань. Гнітюча атмосфера таборів і постійна напруга між надією та відчаєм віддзеркалюють

екзистенційні реалії, з якими зіткнулися Густав Герлінг-Грудзинський та його колеги-в'язні.

Протягом усього роману Густав Герлінг-Грудзинський використовує автентичні деталі табірної життя, спираючись на власні спогади та спостереження. Ці деталі збагачують оповідь і дають читачам можливість відчувати реалії, з якими стикалися в'язні. Чи то опис монотонності повсякденної рутини, жорстокості охоронців, чи невеликих актів солідарності між ув'язненими, ці деталі допомагають створити яскраве і захоплююче зображення життя в таборах.

Ще одним прикладом автобіографізму в «Іншому світі» є той факт, що книга є своєрідним звітом про перебування автора в ГУЛАГу, що робить її твором щоденникового характеру. Густав Герлінг-Грудзинський безпосередньо описує свої переживання та враження від перебування в радянських трудових таборах.

Потрібно сказати, що роман Густава Герлінга-Грудзинського «Інший світ» виступає гострим відображенням ідеологічних та філософських переконань автора, сформованих під впливом його досвіду політичного в'язня під час Другої світової війни. Через оповідь, Густав Герлінг-Грудзинський висловлює глибоке розуміння людської природи, моралі та екзистенціального стану, а також критикує тоталітаризм, до того й дегуманізуючі наслідки гноблення.

Однією з центральних ідейних тем роману є вроджена гідність і стійкість людського духу перед лицем випробувань. Незважаючи на жахливі умови радянського трудового табору, зображені в романі, головний герой та деякі його товариші по неволі демонструють неабияку внутрішню силу та стійкість. Через їхні вчинки доброти, солідарності та маленькі бунти проти гнобителів Густав Герлінг-Грудзинський зображує глибоку віру в здатність людини зберігати свою людяність навіть у найбільш дегуманізуючих обставинах. Більше того, досвід Густава Герлінга-Грудзинського як в'язня формує його критику тоталітаризму та авторитаризму. У досліджуваному романі яскраво

зображено жорстокість і свавілля радянського режиму, а також психологічні маніпуляції та ідеологічну індоктринацію, що застосовувалися для збереження контролю над в'язнями. Через зображення табірної ієрархії та механізмів гноблення Густав Герлінг-Грудзинський викриває моральне банкрутство тоталітарних ідеологій, а також руйнівний вплив останніх як на злочинців, так і на жертв.

З філософської точки зору, «Інший світ» заглиблюється в екзистенційні теми сенсу, моралі та природи свободи. Боротьба головного героя за пошук сенсу і мети посеред страждань відображає власні екзистенційні пошуки Густава Герлінга-Грудзинського, на які його наштовхнув досвід перебування у трудовому таборі. У романі досліджуються питання моральної відповідальності, свідомості та пошуку екзистенційної автентичності у світі, позначеному моральною двозначністю, а також екзистенційною невизначеністю.

Незважаючи на безсумнівність особистих спостережень, автор у своїй прозі уникав емоційних суджень. Він намагався якомога більше дотримуватись фактів. Рухався до об'єктивності, часто зізнаючись у не зовсім похвальних вчинках:

Śledztwo w mojej sprawie zakończyło się dawno temu, w grodzieńskim więzieniu [58].

Вживання у варварських реаліях табірної життя знаходилося в залежності від здорового глузду або ж, досить часто, від спритності [10]. Густав Герлінг-Грудзинський згадував, що наслідки авітамінозу в'язні полегшували хвоєю (а точніше – настоєм із хвої), котра, все ж, не рятувала від відчуття голоду на постійній основі:

«W okresach najwyższego nasilenia głodu (głodni byliśmy w obozie zawsze, ale za „prawdziwy” głód uważaliśmy tylko taki stan, w którym na wszystko dokoła patrzy się jak na obiekt do zjedzenia) obie strony żyły w atmosferze zaostrej instynktownie czujności – byle desperacki odruch mógł spowodować wybuch, toteż

więźniowie trzymali palce na ustach, a strażnicy na cynglach odbezpieczonych karabinów» [58, s. 98].

Тому мали місце ситуації, за яких такі абстрактні поняття як повага до гідності померлих мусили поступатися місцем вимогам буденності:

«W czasie pierwszych paru miesięcy, gdy wysoki stopień śmiertelności i prymitywne warunki obozowania nie pozwalały konwojentom prowadzić dokładnego wykazu więźniów, w szalaszach przetrzymywano nieraz po parę dni zlodowaciałe trupy, pobierając na nie w brygadach chleb i talony na zupę» [58].

На нашу думку, основними елементами автобіографізму у досліджуваному творі є однакові ім'я, прізвище і по-батькові головного героя і письменника:

Pierwsza hipoteza oskarżenia opierała się na dwóch dowodach rzeczowych: wysokie buty z cholewami, w których młodsza siostra wyprawiała mnie po klęsce wrześniowej w świat, miały świadczyć, że jestem „majorem wojsk polskich”, a pierwsza część nazwiska w brzmieniu rosyjskim (Gerling) kojarzyła mnie niespodzianie z pewnym marszałkiem lotnictwa niemieckiego [58, s. 7]; Nazajutrz wieczorem czekał na mnie u wrót wartowni Dimka. – Gustaw Josifowicz – szeptał bezładnie, chwyciwszy mnie za rękę – Kostylew oblał się w łaźni wiadrem wrzątku. Jest w szpitalu [58, s. 52].

Оповідь у досліджуваному романі ведеться від першої особи, пропонуючи читачам глибоко особистий погляд на політичні, соціологічні та психологічні ландшафти епохи. Завдяки яскравій розповіді та гострому спостереженню, Густав Герлінг-Грудзинський занурює читача у світ головного героя, де межі між фактом і вигадкою стираються, віддзеркалюючи власні зустрічі автора з суворими реаліями війни та гноблення.

Критики часто підкреслюють відхід роману «Inny świat» від традиційної художньої літератури, відзначаючи його заснованість на автентичних подіях і реальних персонажах. Зазначений автобіографічний елемент надає оповіді справжньої автентичності, оскільки головний герой мандрує крізь складнощі світу, розірваного на частини конфліктами та моральною неоднозначністю.

Майстерне зображення Густавом Герлінгом-Грудзинським багатогранних тем – від індивідуальної психіки до ширшої суспільно-політичної динаміки – відображає його глибоке розуміння людської природи та суспільства. Через історію головного героя автор бореться з екзистенційними питаннями, моральними дилемами та пошуком сенсу у світі, охопленому хаосом і стражданнями.

Мистецька особистість Густава Герлінга-Грудзинського найбільш повно розкривається якраз у автобіографічних текстах, адже у них найбільш повно реалізуються морально-етичні принципи життя, авторський світогляд, категоризація і концептуалізація власних понять щодо світу. Насамперед, вказане відноситься до автобіографії, в якій найбільш повно виражається і закріплюється індивідуальний досвід письменника як особистості. Автобіографічна проза Густава Герлінга-Грудзинського представляє тексти, котрі розкривають авторську індивідуальність, відображають его особистості останнього, власне створюють автопортрет митця. В даному сенсі автобіографіка Густава Герлінга-Грудзинського являє собою специфічну форму авторського існування у слові. Стрижнем автобіографічного дискурсу Густава Герлінга-Грудзинського виступає індивідуальність автора. Усвідомлення способів та механізмів оприявлення себе як особистості виступає ключем до осягнення письменника як митця, індивіда, людини. Особливе значення для вивчення факторів, котрі репрезентують автора виступає особистісний підхід до автобіографічного тексту [23, с. 148].

Таким чином, автобіографічні елементи «*Inny świat*» надають роману потужного відчуття автентичності та особистого резонансу, дозволяючи читачам зазирнути у власну подорож автора крізь жахіття радянських трудових таборів. Своєю виразною розповіддю та інтимним зображенням людських страждань і стійкості, Густав Герлінга-Грудзинський запрошує читачів засвідчити незламність людського духу перед обличчям неймовірних випробувань. «*Inny świat*» Густава Герлінга-Грудзинського – це вичерпна оповідь в'язня, котрий спромігся пережити півтора роки нищівного трудового

табору в Єрцеві. Досліджуваний роман виступає свідченням непохитної відданості Густава Герлінга-Грудзинського правді, справедливості та людській гідності перед обличчям гноблення і тиранії. Досліджуючи ідеологічні та філософські теми, Густав Герлінг-Грудзинський пропонує глибокі роздуми про людський стан і тривалу боротьбу за свободу, гідність і моральну цілісність. «Inny świat» виступає ілюстрацією стійкості людського духу перед складними перепетіями життя. Своїм романом Густав Герлінг-Грудзинський не лише фіксує переломний момент історії, але й залишає незабутнє враження від власної боротьби та перемог, запрошуючи читачів замислитися над універсальними істинами, закладеними в хитросплетіннях людського досвіду.

Висновки до розділу 2

Отже, провівши дослідження рис автобіографізму у творі Густава Герлінга-Грудзинського елементи «Inny świat», можемо сформулювати наступні висновки:

1. У досліджуваній праці, образ Густава слугує проксі-образом власного досвіду та переконань Густава Герлінга-Грудзинського. Постаті автора та оповідача в «Іншому світі» знаходяться у глибокому зв'язку між собою, що відображає прагнення Густава Герлінга-Грудзинського дослідити плинну межу між фактом та вигадкою, «я» та «інший». Розмиваючи зазначені відмінності, Густав Герлінг-Грудзинський створює багатосаровий, а також інтроспективний роман, який пропонує глибоке розуміння людського буття.

2. «Inny świat» Густава Герлінга-Грудзинського представляє глибоко особистий автобіографічний роман, який містить пронизливу розповідь про життя в ГУЛАГу. Густав Герлінг-Грудзинський використовує власний досвід задля того, щоб показати жорстокість тоталітарної системи, а також ґрунтовно дослідити природу зла і людську здатність до жорстокості. Досліджувана книга виступає важливим свідченням історії і залишається актуальною як застереження від небезпек тоталітаризму.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ІДІОСТИЛЮ У ЩОДЕННИКУ «DZIENNIK PISANY NOCĄ»

3.1. Оповідач і автор щоденника

У «Dziennik pisanu nocy», який письменник вів майже шістдесят років, він постає спостерігачем епохи, мислителем, літературним критиком, політиком, моралістом, художником і суворим суддею.

Густав Герлінг-Грудзинський неодноразово підкреслював, що «Dziennik pisanu nocy» задовольняє всі його письменницькі амбіції. «*Mnie on całkowicie wystarcza i chyba dlatego nie napiszę powieści. Moim opus magnum będzie więc +Dziennik+*» – зазначив досліджуваний автор в одному зі своїх щоденних записів [46].

Романи, оповідання та есеї він, однак, писав усе життя. Густав Герлінг-Грудзинський є автором великої кількості есеїстичних творів. Вони були опубліковані в таких збірках, як «*Żywi i umarli*» («Живі і мертві»), «*Drugie Przyjście oraz inne opowiadania i szkice*» («Друге пришествя та інші оповідання і нариси»), «*Upiory rewolucji*» («Привиди революції»), а передусім у кількох томах «Dziennika pisanego nocy» «Щоденника, написаного вночі». Це найбільший і найоб'ємніший твір Густава Герлінга-Грудзинського, оскільки останній міститься у п'яти томах (т. 1 – 1971-1972 pp., т. 2 – 1973-1979 pp., т. 3 – 1980-1983 pp., т. 4 – 1984-1988 pp., т. 5 – 1989-1992 pp.) і включає багато текстів, з якими читач познайомився пізніше в окремих виданнях (наприклад, у третьому томі з'являються три есе: «*Intryga i miłość*» («Інтрига і кохання»), «*Wenecja osalona*» («Врятована Венеція»), «*Srebrna kulka*» («Срібна куля»), а в четвертому томі есе: «*Książę Mediolanu*» («Принц Міланський»), «*Święty smok*» («Священний дракон»), «*Kamień filozoficzny*» («Філософський камінь»), новели: «*Oko opatrności*» («Око провидіння»), «*Pożar w Kaplicy*

Sekstyńskiej A.D.» («Пожежа в Секстинській капелі») (1998), «Pierścień» («Перстень») [69].

Цей різножанровий твір (щоденник, есе, художня література), безсумнівно, збагачує уявлення про автора «Innego świata» («Іншого світу») та «Skrzydeł ołtarza» («Крил вітваря»). Він розповідає читачеві про Європу останньої чверті ХХ ст. очима людини, яка на власному досвіді пережила Велику Трансформацію, яку готувала для Європи комуністична утопія. Не дивно, що в есеях і в «Dziennik pisany po są» російська та радянська тема є найяскравішою домінантою, найпомітнішим голосом.

Цінність і значення «Щоденника, написаного вночі» можна оцінювати по-різному. Для історика літератури твір несе багато інформації про рецепцію комуністичної літератури в еміграції, про європейську культуру, описану без цензури, про саму творчість Густава Герлінг-Грудзинського (автор «Dziennik pisany po są» часто повертається до аналізів і ремінісценцій, які викликали його твори).

З часом ведення «Dziennik pisany po są» почало бути чи не основною літературною діяльністю письменника. Свій перший запис – як він сам згадує – він зробив 30 січня 1942 року, рівно через десять днів після виходу з радянського концтабору в Єрцегові. Згадка про це міститься в «Іншому світі». Останній запис датований 13 березня 2000 року, а через кілька місяців, а точніше – 4 липня, письменник помер у Неаполі. Таким чином, історія «Dziennik pisany po są», як зазначає літературознавець професор Влодзімеж Болецький, автор кількох книг про письменника, зокрема «Rozmów w Dragonei», набагато довша, ніж історія його публікації [68].

Перші фрагменти «Щоденника, написаного вночі» Густав Герлінг-Грудзинський опублікував у червні 1971 року в паризькій «Kultura». Вказане сталося після смерті Вітольда Гомбровича та Єжи Стемповського (обидва письменники померли у 1969 році), які раніше публікували фрагменти своїх щоденників у цьому щомісячнику. Також у книжковій формі перші чотири частини «Dziennik pisany po są» спочатку були

опубліковані Літературним інститутом у Парижі, а потім перевидані в Польщі; спочатку в підпільних виданнях, а потім у легальних. П'ята частина вперше вийшла друком у Варшаві у видавництві «Czytelnik» у 1992 році. Усі томи, видані раніше і пізніше, перевидавалися багато разів, у тому числі й після смерті автора.

«Mój ideał dziennika, niedościgniony, to prawda, nie ma jednak powodu, by go nie wyznać. Przesuwa się w nim raz szybciej, raz w wolniej, raz na scenie, raz w tle, +historia spuszczone z łańcuucha +, jak nasze czasy znakomicie określił Jerzy Stempowski. A w lewym, dolnym rogu, wzorem niektórych malowideł renesansowych, miniaturowy i ledwie naszkicowany autoportret obserwatora i kronikarza», – саме так Густав Герлінг-Грудзинський описав свій щоденник після публікації наступних томів, що охоплюють 1973-1979 роки [55].

Саме сучасна історія, ця «історія, відпущена на волю», є однією з найчастіших тем «Щоденника». Описуючи її, Густав Герлінг-Грудзинський виявив себе – на думку багатьох дослідників його творчості – одним із найпроникливіших і найсистемніших спостерігачів європейської політичної сцени. Водночас, політика цікавила Густава Герлінга-Грудзинського передусім як реалізація цінностей, серед яких свобода людини і народу є однією з найважливіших. При цьому, однією з найважливіших сучасних тем в історії, на думку досліджуваного письменника, був комунізм. На сторінках «Dziennik» Густав Герлінг-Грудзинський критикував ставлення західних інтелектуалів до комунізму та Радянського Союзу і навіть «вказував на сліпе захоплення західних інтелектуальних еліт радянською державою та її ідеологією». Він також описав випадки втрати віри в комунізм. Одним з багатьох таких прикладів, на які вказував Густав Герлінг-Грудзинський, є Сартр, а також позиція гуру французької лівиці Ромена Роллана [46].

Густав Герлінг-Грудзинський ніколи не ототожнював себе з програмою тієї чи іншої політичної партії, проте завжди був пильним спостерігачем політичних змін у Європі і однозначно визначав свої політичні симпатії у

«Dziennik pisany po są» – факт, на якому завжди наголошують дослідники його творчості.

«Dziennik pisany po są» – складний, багатожанровий і багатотемний твір», – зазначає Владзімеж Болецький. За його словами, окремі фрагменти «Щоденника» присвячені настільки різним питанням, що іноді здається, що їх пов'язує лише особа оповідача. З опублікованих частин можна було б скласти кілька різних книг або кілька різних щоденників. Тематику цих книг могли бути – як пише Владзімеж Болецький – польська або зарубіжна література, політичні події, мікронариси про живопис та архітектуру, описи італійського ландшафту, полеміка та рецензії [43].

Барбара Зелінська перераховує і коментує певні постійні «теми-одержимості», що повторюються у «Щоденнику, написаному вночі»:

«Це насамперед тоталітаризм, і не стільки «коричнева», скільки «червона» версія, коментарі про реальний соціалізм, про концепцію «історичної необхідності» (передбачувану перемогу комунізму у світі і марну боротьбу з цією ідеологією), потім сучасний італійський тероризм, російський тероризм ХХ ст., нігілізм і, нарешті, питання детермінізму і відповідальності. У «Щоденнику, написаному вночі» дуже мало місця відведено приватному життю автора. Тут переважають нотатки про прочитане, роздуми, розпитування про головні проблеми епохи того, хто ніколи не перевищує належної дистанції від глядача. Всупереч частим судженням, «інтелект» тут не затьмарює «життя». Щодо оповідача і головного героя «Щоденника, написаного вночі», такий поділ не має сенсу. Для Герлінга інтелектуальні проблеми – це проблеми життя» [70, s. 177-178].

Густав Герлінг-Грудзинський вів свій «Щоденник» у стриманій і відстороненій манері; таким був його погляд на світ і його літературний стиль. Сам письменник стверджував, що найкращою формулою для щоденника є відсторонений опис реальності. Вказане підтверджує один з авторських коментарів. Обговорюючи щоденник одного з найвидатніших італійських

письменників Леонардо Скіаскіа, він писав, що передумова цього твору була близька його серцю:

«Dziennik ma być zapisem typu kronikarskiego z towarzyszeniem komentarzy i refleksji, przy wystrzeganiu się pokus i maniery dziennika osobistego, intymnego» [47].

У «Щоденнику» не бракує аналізу поточної італійської політики, особливо коли наприкінці 1970-х років посилився вплив Комуністичної партії, а християнські демократи почали втрачати позиції. Письменник також подає розгорнуті характеристики італійських комуністичних лідерів, зокрема Енріко Берлінгера. Також присутні роздуми автора про італійську літературу та чарівну італійську сільську місцевість, яка постає не лише тлом для подій, але іноді виходить на перший план. Найчастіше Густав Герлінг-Грудзинський описує Неаполь, місце, де він оселився назавжди. За його словами, це прекрасне, але водночас таємниче місто. Він писав:

«Kto się w nim nie urodził, nigdy się w nim tak naprawdę nie odnajdzie» [46].

Майже з ніжністю автор описує італійські містечка, місця, куди він любив їздити, наприклад, до Драгонеї на канікули. Цікавим виступає опис Пало-Альто, невеликого містечка поблизу Неаполя, яке було зруйноване землетрусом. Запис про це знаходиться у своєрідному спеціально виділеному розділі під назвою «Gruzy» («Руїни»).

У «Щоденнику» 1981 року є також особливий запис:

«Maisons-Laffitte, 13 grudnia. Ani słowa. Prócz daty, ani słowa» [55].

Це не хронікальний запис. Наповнений драматичною тишею, здавалося б, безособовий, він відкриває обличчя оповідача, наче у спалаху світла. Цей театральний ефект був застосований кимось, хто хотів, щоб його побачили в певній позі. Всупереч тому, що Густав Герлінг-Грудзинський говорить про свій ідеал щоденника, образ оповідача в «Щоденнику, написаному вночі» аж ніяк не є «ледь накиданим». Один із секретів його техніки письма полягає в умінні намалювати дуже привабливий портрет за допомогою лише кількох непомітних засобів літературного гриму. Насправді, оповідач «Щоденника»

не ховає себе так ретельно, як він хоче показати читачеві. Насправді, ми дізнаємося про нього дуже багато. Дізнаємося чимало фактів з його біографії, він постає перед глядачем не лише як письменник, а й як людина з певним світоглядом, моральними принципами, почуттями, пристрастями, смаками, комплексами, ми знайомимося з його долею і творами, друзями, а також ворогами.

Пізніше автор присвятив багато місця путчу генерала Ярузельського, опису воєнного стану, аналізу ситуації в Польщі та рецепції цих подій у Європі:

«Z jakiegokolwiek strony oglądany +Dziennik pisany nocą+ okazuje się najwytrwalszym, wieloletnim i najgłębszym komentarzem intelektualnym do wydarzeń polskiego życia publicznego – przede wszystkim po roku 1968», – зазначає професор Болецький [47].

Існують також сфери приватного життя, які майже не згадуються в «Щоденнику», але в них можна знайти певні особисті нотки ностальгії. 21 серпня 1971 року Густав Герлінг-Грудзинський писав:

«Przed wyjazdem do Neapolu wyciągnąłem moją siostrę na opowiadania o naszych stronach. Krążyłem wokół Czarnego Stawu, przymykając oczy, widziałem olchową groblę, łachy nenufarów, szuwary blisko łąki, stawidła i upust, płytką rzeczkę opływającą nasz dom, ogromne modrzewie przed domem. Cóż z tego, że większości obrazu już nie ma [...] realność dzieciństwa nie jest tak krucha i sypka, jak realność wieku dojrzałego. Szczęśliwy, kto ją potrafi w opisie utrwalić na zawsze. Zazdroszczę Miłoszowi +Doliny Issy+» [56].

І останній запис у «Щоденнику», датований 13 березня 2000 р., має не менш особистий, меланхолійний характер Густава Герлінга-Грудзинського, – пише некролог своєму померлому американському другові Рональду Строну, перекладачеві книжок письменника англійською мовою. Можливо, саме в цих уривках, менш характерних для стилю «Щоденника», розкривається те, про що писав автор:

«Rozmawia się w dzienniku z sobą samym, ze światem, z innymi, z Bogiem»
[57].

Густав Герлінг-Грудзинський надає оповідачеві щоденника статус, подібний до статусу оповідача в романі. Для Густава Герлінга-Грудзинського «я» щоденникаря – це «умовна особа», за якою стоїть автор, що обмежує щирість його висловлювань і має право говорити неправду, вільно оперувати вигадкою. На спільність оповідань у щоденнику з усіма іншими записами вказує також той факт, що їхній оповідач стилізований під Густава Герлінга-Грудзинського. На автентичність вказують також численні і дуже точні деталі топографії та часу подій [59].

«Dziennik pisany nosą» – автобіографічний твір Густава Герлінга-Грудзинського, в якому автор описує свій життєвий досвід, додаючи елементи творчості. Це глибоко особистий щоденник, написаний польським письменником, який пережив одні з найбурхливіших періодів польської та європейської історії, зокрема Другу світову війну та подальшу радянську окупацію Польщі.

У «Щоденнику» Густав Герлінг-Грудзинський від першої особи описує свої переживання, думки та емоції, які мають зв'язок з війною. Письменник не цурається складних тем, таких як смерть, страждання і жорстокість війни. Як автор і оповідач щоденника, Густав Герлінга-Грудзинський пропонує читачам глибокий та інтроспективний погляд на свій внутрішній світ. У своїх записах він бореться з екзистенційними питаннями, протистоїть власній смертності та чесно і вразливо розмірковує про людський стан. Досвід Густава Герлінга-Грудзинського як політичного в'язня радянських трудових таборів глибоко впливає на тематику і тональність щоденника. Він пише з гострим усвідомленням крихкості життя і свавільної природи людських страждань, спираючись на власний болісний досвід, щоб дослідити універсальні істини про стійкість, гідність і пошук сенсу перед обличчям випробувань.

3.2. Світоглядна революція письменника

Густав Герлінг-Грудзинський пропонує наступне визначення щоденника:

«Przesuwa się w nim raz szybciej raz wolniej, raz na scenie raz w tle, »historia spuszczone z łańcucha« [...]. A w lewym dolnym rogu, wzorem niektórych malowideł renesansowych, miniaturowy i ledwie naszkicowany autoportret obserwatora i kronikarza» [55].

Своєрідний різновид щоденника, в якому автор займає таке скромне місце. Популярність цієї форми самовираження походить, зрештою, від того, що вона пропонує майже необмежені можливості для вираження авторського «я». Однак для Густава Герлінга-Грудзинського така цінність, здається, не має жодного значення. Шанувальник старовинних хронік, сповнений захоплення «Dziennika roku zarazy» Дефо, часто повторює, що хотів би зробити свій щоденник такою ж «безособовою» картиною свого часу. Такий підхід дивовижно відрізняється від переважної більшості щоденників, авторами яких рухає бажання постати перед читачем «giorno» – як сказав би Густав Герлінг-Грудзинський – і перш за все показати саме свою особу, продемонструвати внутрішній портрет, який вони намалювали власноруч.

Густав Герлінг-Грудзинський хотів би взяти на себе набагато складніше завдання, ніби відчуваючи, що загальні міркування важливіші за суто особисті, і що оскільки він опинився в ситуації, яка дозволяє йому говорити правду про сучасність, котру не дозволяють говорити в країні його народження і з різних причин містифікують на Заході, то його моральним обов'язком виступає показати шалений галоп історії, «зірваної з ланцюга». Якщо це справді було відчуття Густава Герлінга-Грудзинського, то воно, ймовірно, збігалось з очікуваннями читача саме в країні, для якої «Щоденник» протягом багатьох років був забороненим твором, який було надзвичайно важко дістати. Увага читача, звичайно, була зосереджена на політичному пласті, в особливості на проблемах комунізму, які стосувалися його

безпосередньо. Адже в жодному з офіційних видань він не міг знайти знань на цю тему.

Сьогодні, у змінених політичних умовах, коли вщухли емоції періоду краху старої системи, книжкове видання «Dziennik pisany po są» читається більш виважено і проникливо, іншими словами, змістився фокус читання. Читач став більше, ніж раніше, цікавитися цим «мініатюрним і ледь накресленим» автопортретом письменника, тим, що є в щоденнику самотворенням і – творенням. Поведінка оповідача, його стриманість, виправдана відходом у тінь, лише розпалює глядацьку цікавість і проковує до ретельнішого дослідження.

Кожен щоденник, навіть найвідвертіший на перший погляд, має свої таємниці. Приховує їх і «Щоденник, написаний вночі», інтригуючи з самого початку своєю загадковою назвою. Однак, у процесі читання виникають сумніви щодо жанрової приналежності твору. Щоденник – надзвичайно розкута форма. Фактично, єдиною його ідентифікаційною ознакою виступає сегментація висловлювань і датування окремих записів. Кожен діаріушист використовує зазначену форму по-своєму, залежно насамперед від того, яку мету він ставить перед щоденником. Для письменників привабливість щоденника полягає в тому, що останній надає необмежену свободу говорити про себе, а точніше – про що завгодно [28, с. 315]. З цієї причини він все частіше розглядається авторами як літературний жанр, що зберігає лише видимість документа.

Для того, щоб зрозуміти, що означає щоденник для Густава Герлінга-Грудзинського, варто ознайомитися з роздумами автора:

«[...] dziennik dobry, czy w każdym razie wart czytania, jest ten, w którym pisarz wysuwa tylko co pewien czas czułki ze skorupy. I natychmiast je chowa» [55].

Густав Герлінг-Грудзинський не любить «надто довірливих» щоденників. Звинувачення в надмірній інтимності щодо щоденника, який за своєю природою є місцем таємних зізнань, видається парадоксальним. Адже Густав Герлінг-Грудзинський має на увазі опубліковані щоденники, які вже не

зовсім відповідають своїй первинній формі. Тому він відверто говорить про публічні зізнання.

Густав Герлінг-Грудзинський рішуче протистоїть Гомбровичу в самій концепції щоденника як хроніки чи фрески життя епохи. Найбільш часто цитована самоінтерпретація, що закінчується записом від 3 лютого 1979 року, говорить про присутність у щоденнику подій історії «то на авансцені, то на задньому плані», і описує діариста як «спостерігача і літописця», непомітно присутнього як «мініатюрний і ледь накреслений автопортрет», розміщений збоку: «в лівому нижньому кутку, за прикладом деяких картин епохи Відродження».

Здавалося б, важко було б прийняти більш виразну позицію свідка, тим більше, що раніше (3 листопада 1976 року) діаріуш рішуче виключив протилежну позицію: позицію сповіді. Коментуючи уривки зі щоденника Льва Шестова, який писав, що внутрішні свідки або занадто священні, або занадто жалюгідні, щоб бути відкритими для інших, Густав Герлінг-Грудзинський додає:

«Священні чи жалюгідні, в обох випадках вони мають алергію на аркуш паперу. Але вони мають свою власну форму, щось на кшталт прошептаного в думках, безладного, розірваного зізнання. Такі зізнання, як клапті снів після пробудження, не вкладаються в артикульовану мову. Чим же вони тоді є? Напівмолитовне белькотіння, звернене в темряву, до єдиного, невидимого і мовчазного слухача. У моменти своєї інтенсивності щоденник лежить недоторканим» [65].

Прийнято вважати, що в «Щоденнику, написаному вночі» домінує позиція свідка-літописця. Але вона не є виключною, і сам діаріуш усвідомлює вказане, розпочинаючи цитоване вище самовизначення словами про те, що ідеал літописця є «неперевіреним, він є правдивим».

У «Розмовах у Драгоней» письменник сказав професору Влодзімежу Болецькому: «Цей “Щоденник” становить ціле, яке повністю повстане лише після моєї смерті. Тоді кожен зможе сказати, що це одна книга, яка писалася

протягом дуже довгого часу і яка має впізнаваний тон у всіх томах. Звичайно, наша епоха зміниться, але люди захочуть знати, що в ній було справді важливого, актуального. І те, що є найважливішим, звичайно, з моєї власної точки зору, я намагаюся відзначити.

Полемічний темперамент автора, чіткість його поглядів (особливо політичних), пристрасна неприязнь до багатьох проявів тогочасного західного суспільного життя, палка любов до мистецтва і ніжність до італійського пейзажу призводять до того, що його, здавалося б, «літописні» речення просякнуті величезним вантажем особистісних елементів, внаслідок чого автопортрет діаріуша поступово перетворюється з мініатюрної замальовки на велике полотно, насичене інтенсивними кольорами. Навіть завіса мовчання, накинута на внутрішні переживання, іноді (хоч і дуже рідко) на мить піднімається. Рука тягнеться до щоденника, який на той час мав лежати «недоторканим», і, на щастя, деякі «клапті сну після пробудження» артикуються (але й одразу ж відсторонюються від узагальненої інтерпретації), як, наприклад, 4 березня 1975 року в Maisons-Laffitte.

Повна стенограма того дня виглядає наступним чином:

«Лінгвістичний сон, я не можу назвати це інакше. Раптове входження (саме входження) в ландшафт дитинства і юності – частий мотив сновидінь, хоча в емігрантів він має особливий колорит. Новим було те, що я потрапив у свій не сам, а в компанії друзів-іноземців; і що відразу ж, на дамбі на С., вони всі заговорили зі мною польською мовою. Сон, пов'язаний, гадаю, з моїм приїздом до Лаффітте: які в моєму житті, що протікало італійською, також є раптовими мовними стрибками» [56].

Такі дуже змістовні, хоча й короткі описи сновидінь зазвичай є місцями, де з'являється інтимна нота, якій Густав Герлінг-Грудзинський дуже рідко дозволяє прозвучати у своєму щоденнику. Літописець і спостерігач, свідок історії на мить перетворюється на літописця сновидінь і несвідомого – найпотаємнішої частини людського інтер'єру, часто прихованої навіть від власних очей.

Як демонструє М. Чермінська, традиція Гомбровича у творчості Густава Герлінга-Грудзинського проявляється також, наприклад, у викривлених фрагментах «Щоденника, написаного вночі» Густава Герлінга-Грудзинського (знаменита містифікація з подорожжю до Праги 3 червня 1976 року на конгрес, присвячений творчості Франца Кафки, неодноразово прокоментована дослідниками). Правда про подорож, що насправді ніколи не відбувалася, викривається у записі наступного [49].

Довгий час зазначене не впливало на думку про Густава Герлінга-Грудзинського як про взірцевого «літописця і спостерігача». Здається, що якщо він і виходить за межі фактографічного тону свідка, то радше іронізує чи глузує, аніж грає з читачем. Втім, «празька екскурсія» заінтригувала критиків, які досліджують «Щоденник, написаний вночі». Існує низка свідчень роздумів, які привертають увагу до значення саме цього уривку. Такі читацькі свідчення варті уваги самі по собі, адже вони є читацькою відповіддю на виклик, поставлений письменником.

Міхал Гловінський починає з того, що зізнається, що сприйняв цей уривок так, ніби це був «як звичайний щоденниковий запис, як розповідь про реальні пригоди автора в реальній соціалістичній країні. Я був здивований, що захоплення творчістю і особистістю Франца Кафки штовхнуло його на такий ризикований вчинок – і я був роздратований разом з ним» [65].

Лише в ході подальшого читання елементи гротеску, знайдені в зображенні зображуваних подій, викликали підозри досвідченого читача і змусили його повірити у фіктивну автентичність запису, нібито складеного в Празі. Наступна частина нарису є точним аналізом романного характеру тексту. У першому абзаці свого вступу до французької добірки з «*Dziennik pisanu posa*» Кшиштоф Помян одразу ж згадує про уявну празьку пригоду. Він виводить з цієї ситуації безперервну серію запитань, що ілюструють дилеми, які можуть виникнути в голові читача, що одного разу збився зі шляху [49].

Роман Зіманд згадує «празький» епізод, у розлогоді і дуже точному міркуванні про вигадку і правду, в якому, окрім цієї містифікації, яку автор

одразу ж недвозначно роззброює, показані рухи, що відбуваються ніби з протилежного напрямку. Спочатку розповідь про подорож до Праги виглядає як автентичний фрагмент щоденника; тоді як «Священний дракон», який передусім займає Зіманда, включений до щоденника як запис від листопада 1984 року, але, тим не менш, вирізняється своєю назвою, яка має одразу ж попередити читача про вигаданий характер оповіді. Річ, однак, у тім, що дослідник знайшов у пізніших томах щоденника (1971 і 1976 рр.) згадки про подію, що лягла в основу оповідання «Священний дракон», тобто про навернення в юдаїзм групи селян з невеликого села на півдні Італії [49]. Таким чином, читач, який з назви очікує, що в щоденник буде вставлена вигадана історія, з подивом знаходить елементи, з якими він вже зустрічався в документальному порядку щоденника. Крім того, письменник використовує наративні прийоми, які посилюють відчуття двозначності, адже вони вписуються як у порядок фактографічної щоденникової оповіді, так і в конвенцію художньої оповіді від першої особи.

Густав Герлінг-Грудзинський, або, краще сказати, оповідач «Щоденника, написаного вночі», постає перед читачем у кількох театральних костюмах. Він постає як Пророк, який вночі напружує зір, щоб зі свого усамітненого місця під вулканом, куди доля закинула його нібито випадково, побачити майбутнє і попередити про настання темної епохи в історії людства. Останній постає як самотній інтелектуал, який серед хаосу та метушні світу роздумує про історію та політику, про небезпеки сучасної культури в усамітненні, яким стає щоденник, що пишеться вночі. Нічний Хижак, що люто вистежує кожен слід комуністичного зла, Незламний Принц польської літератури – це ще одні характерні риси щоденникового портрету Справжнього Письменника [59].

Неможливо не помітити, що з роками щоденникові оповіді в «Щоденнику» дедалі відвертіше трансформуються в оповідання і – після досвіду отримання повісті, що видавалася за звіт про поїздку до Праги в 1976 році, – читачі дедалі впевненіше сприймають їх як літературно оформлені

фантазії. Ось перший приклад. Наприкінці останнього опублікованого тому Щоденника знаходимо кілька недатованих есеїв під загальною назвою «Ribera – Hiszpańczyk Partenopejski» («Рібера – партенопейська іспанка»). Один з них починається так:

«Stojąc przed Komunią Apostołów w kościele Certosy, myślałem o Hiszpańczyku Partenopejskim u kresu życia, o krok od śmierci». Już w następnym zdaniu Herling „puszcza wodze wyobraźni» [56].

Вже в наступному реченні Густав Герлінг-Грудзинський «дає волю своїй уяві» і реконструює моменти одного з останніх днів життя художника. Тут маємо справу з очевидним вимислом. Те, що бачення останніх днів життя художника народилося в уяві Густава Герлінга-Грудзинського, коли він стояв перед причастям апостолів, ми приймаємо як правду, хоча це також може бути лише літературним прийомом.

Звернемо увагу на запис, зроблений кількома сторінками раніше. Під датою 31 грудня 1991 року читаємо:

«W Boże Narodzenie minęła pierwsza rocznica śmierci Srebrnej Szkatułki. W ostatni dzień roku wyprawilem jej pogrzeb. Skoro obchodziłem w dzienniku rocznicę śmierci, nie wolno mi na tych samych kartach zapomnieć o obchodzie rocznicy pogrzebu» [57].

Трохи раніше під позначкою часу: «Boże Narodzenie» – Густав Герлінг-Грудзинський розповів дивовижну історію Срібної скриньки, яку він отримав за заповітом від старого друга, який помер у 1990 році, придбавши її як військовий трофей. Приховуючи протягом століть таємницю певної любовної трагедії, скринька також мала незвичайну «смерть». Густав Герлінг-Грудзинський детально розповідає, як, вивчаючи «старі хроніки», він дізнався про її історію і про те, як захопливий предмет, відкривши свою таємницю, був втрачений за неймовірних обставин. Велика кількість скрупульозних даних надає історії достовірності, але ми все одно сприймаємо її як вигадку. Розгадка, здається, приходить далі:

«Dziwne może się wydawać, że dzieje Srebrnej Szkatułki, temat na pozór nowelistyczny, postanowiłem wcisnąć między sprawy jakże odmienne, przenieść w wymiar rzeczywistości właściwy, w takiej czy innej postaci, dla każdego dziennika, który jest przecież bądź powinien być z natury swojej przeciwieństwem zmyślenia. Ale po pierwsze, czy ktoś zechce w to uwierzyć, czy nie, historia Srebrnej Szkatułki nie jest zmyślona» [57].

Тобто, текст складається з містифікацій, занадто очевидних, щоб у них можна було повірити. Простежуючи таємниці «Щоденника, написаного вночі», натрапляємо на ще одну зачіпку, котра виступає чи не найголовнішим ключем до їх розгадки. В одному місці Густав Герлінг-Грудзинський зізнається у «пристрасті до щоденного читання преси». Багато хто з авторів не приховує свого зв'язку з читанням газет. Здається, однак, що цей зв'язок сильніший, ніж Густав Герлінг-Грудзинський хотів би показати. Крім того, автор «Щоденника, написаного вночі» прямо заявляє, що його уява потребує «гачка» в реальності, що вона стимулюється чимось, що дійсно відбулося. Можна передбачити, що фантазії Густава Герлінга-Грудзинського стимулюються газетними та журнальними статтями, журналістськими сенсаціями та курйозами. Іноді натхнення приходить з тексту в каталозі до якоїсь виставки, іноді з туристичного путівника. Звідси, найімовірніше, походять багато «знайомих» і «друзів» щоденникового оповідача, таких як Джим Воднік зі «Срібної скриньки», бібліотекар Ренато з «Південного кладовища», священник Іларіо Стерпоне зі «Священного дракона», філософ Уголон з Тоді з «Некролога філософа» та багато інших персонажів.

Густав Герлінг-Грудзинський розповідає про себе «з використанням третьої особи», тобто за спиною схожого на себе оповідача, який говорить про себе. При цьому, у «Щоденнику» є надто багато моментів, що дозволяють припустити, що це особливий літературний твір, що за кожним записом стоїть художній задум і що окремі нотатки зібрані в заздалегідь продуману композицію [59].

Елементи автобіографії помітні вже з перших сторінок «Щоденника», де Густав Герлінг-Грудзинський описує свої переживання. Автор розповідає про те, як, будучи молодим солдатом, він пережив жахи війни, страх і невпевненість. Однією з ключових автобіографічних тем у «Dziennik pisany po są» є перебування Густава Герлінга-Грудзинського в радянських трудових таборах. Автор детально і зворушливо описує свій досвід цього періоду, включаючи важку працю, голод, холод і хвороби. Іншим важливим автобіографічним аспектом щоденника є стосунки Густава з дружиною Лідією.

Густав Герлінг-Грудзинський змальовує їхнє знайомство та кохання, яке розквітло у складних умовах воєнного часу.

Письменник багато разів згадував, що він написав свій знаменитий «Щоденник, написаний вночі» з наміром надрукувати лише в 1971 році. Однак він робив нотатки на різні теми з 1955 року, тобто відколи жив у Неаполі. Нечасті записи, іноді лише нотатки з одного речення доводять, що вони написані не з думкою про друк.

Треба повернутися на мить у 1952 рік. Через два тижні після того, як Густав Герлінг-Грудзинський виїхав із Лондона до Мюнхена (тут він почав працювати на Радіо Вільна Європа), його перша дружина – Христина Стояновська, яка залишилася у столиці Великої Британії, покінчила життя самогубством. Для нього це був удар. Саме тоді, коли здавалося, що у них все йде добре, його світ звалився. Він познайомився з нею під час Другої світової війни в Іраку і шалено закохався в неї. Вони одружилися в Анконі, свідком став Зигмунт Герц.

Нотатки, які ми отримуємо, починаються з січня 1957 року. Хоча минуло 5 років після трагічної смерті його першої дружини, а він уже був чоловіком Лідії Кроче (з 1954 року), батьком двох дітей і вітчимом сина Лідії від першого шлюбу, думки письменника крутяться навколо «тіні» його першої дружини, письменник згадує її, намагаючись втопити свій смуток і тривожні думки.: «Я багато пив, мені довелося працювати, але я багато

пив (...)».

Fragment z dziennika:

“1 stycznia 1957, wtorek:

Zupełnie samo, jak gdyby niepomyślane, wyskakuje z ukrycia i zagląda mi w oczy pytanie: „Co ze mną będzie?”. Co ze mną będzie? Czy potrafię tak uć, nie piszę i nie kochając, interesując się tym, mnie niegdyś obchodziło, raczej z przuzwuczajenia niż z prawdziwej ciekawości?

19 lutego 1957, wtorek:

Mały coraz zabawniejszy i bardzo łobuzowaty. Kiedy zacznie mówić? Nigdy bym nie przypuszczał, że posiadanie dziecka może tyle znaczyć.

16 stycznia 1958, czwartek:

Nic. Nie mogłem ani pisać, ani myśleć, ani czytać. Zacząłem przed chwilą pić i pewnie nie skończę, aż mnie nie wali z nóg. Ile bym dał za to, żeby móc z kimś pić! Zeby móc przynajmniej mówić! Nie po włosku, nie...”

Такі дні були у нього і в 1957-1958 роках.

Для дослідників творчості автора «Іншого світу» щоденник 1957-1958 років є слідом досі не знайденої в архівах його новели «Темний ставок», фрагменти якої він включив до твору. Ці нотатки – це й запис творчого безсилля, боротьба за те, щоб чорніти папір нарешті виявився твором, який варто комусь показати, але й запис повсякденних справ: відвідування концертів, театру, зустрічей.

У цих записах мало згадок про його родину, особливо про дітей. Це допомагає нам зрозуміти історію доньки, яка стверджує, що кімната її батька була недоступна для неї, це була закрита фортеця, а сам Густав Герлінг-Грудзінський був батьком, з яким вона протягом тривалого періоду свого дитинства обмінювалася лише технічними повідомленнями, пов'язаними до

передачею солі або про погоду. Лише після візиту до Польщі в 1979 році донька змогла налагодити стосунки з батьком. До того часу, за її словами, він був для неї міфом, важливим лише через його присутність.

Розкриває нам особистість Герлінга лист його друга, Юзефа Чапського, до Лідії Кроче від 25 березня 1945 року, який міститься у книзі:

«Завтра я залишаю Італію, - написав Чапський, - і перед від'їздом я хотів би викреслити ці кілька слів. [...] Я залишаю тут друга, який також є вашим другом, і я переживаю за нього, тому що він антиконформіст за своєю природою, і вам потрібно мати свою чутливість, щоб оцінити його цінність».

«Dziennik pisany nosą» Густава Герлінга-Грудзинського – це глибоко інтроспективний та автобіографічний твір, який заглиблюється у найпотаємніші думки, емоції та роздуми автора. Як щоденник, він пропонує читачам необроблений і нефільтрований погляд на психіку Густава Герлінга-Грудзинського, дозволяючи нам стати свідками його особистих переживань, філософських роздумів та екзистенціальних пошуків. Густав Герлінг-Грудзинський багато спирається на власний життєвий досвід, зокрема на час перебування в радянських трудових таборах під час Другої світової війни, коли він був політичним в'язнем. Роздуми останнього про страждання, виживання та людську стійкість глибоко вкорінені в цьому досвіді, що надає щоденнику безпомилково автобіографічної якості.

Висновки до розділу 3

Отже, проаналізувавши автобіографізм як особливість ідіостилю Густава Герлінга-Грудзинського, можемо сформулювати наступні висновки:

1. Густав Герлінг-Грудзинський є і автором, і оповідачем «Щоденника, написаного вночі». Формат щоденника дозволяє Герлінгу-Грудзинському висловлювати свої думки та емоції без жодних фільтрів, пропонуючи читачам інтимний портрет своєї внутрішньої боротьби та екзистенційної тривоги. Через свої роздуми та поетичну прозу, останній запрошує читачів

супроводжувати його у подорожі самопізнання та саморефлексії. Зрештою, «Dziennik pisany po są» виступає свідченням літературної майстерності Густава Густава Герлінга-Грудзинського та його здатності зі сміливістю і співчуттям протистояти найтемнішим аспектам людського існування. Як автор і оповідач щоденника, він пропонує читачам глибоко особисті та глибоко зворушливі роздуми про життя, смерть і незламну силу людського духу. Щоденник також є глибоко особистим роздумом про природу зла, страждання та виживання.

2. «Dziennik pisany po są» Густава Герлінга-Грудзинського виступає глибоко інтроспективним та автобіографічним твором. Протягом усього тексту «Щоденника» Густав Герлінг-Грудзинський бореться з екзистенційними питаннями про сенс життя, природу свободи та неминучість смерті. Перелічені теми тісно пов'язані з його власним досвідом і спостереженнями, що відображають його особисту боротьбу зі смертністю та людським станом. Щоденник позначений глибокою емоційною глибиною, Густав Герлінг-Грудзинський оголює свої найпотаємніші думки, страхи та вразливості. Його відверте дослідження власної психіки дозволяє читачам співпереживати його труднощам і отримати уявлення про складність людських емоцій. Як письменник та інтелектуал, Густав Герлінг-Грудзинський часто звертається до літератури, філософії та мистецтва у своїх щоденникових записах. Він спирається на праці таких мислителів, як Ніцше та Камю, щоб дослідити екзистенційні теми та осмислити власний досвід. Зазначені посилання дають читачам змогу глибше зрозуміти інтелектуальне та культурне тло автора. Щоденник також збагачується завдяки дослідженню культурно-історичного контексту, в якому жив Густав Герлінг-Грудзинський. Він розмірковує про політичні події свого часу, а також про ширші соціальні та культурні течії, що формували світ навколо нього. Вказані роздуми тісно переплітаються з його особистим досвідом і переконаннями, створюючи багате автобіографічне полотно.

ВИСНОВКИ

Таким чином, провівши дослідження можемо сформулювати наступні висновки:

1. Суть автобіографії в літературі – це особиста, інтроспективна і часто терапевтична розповідь про життя людини, що пропонує унікальний погляд на історію, культуру і людський стан. Її значення полягає у здатності пов'язувати читачів з автором на глибокому рівні, надихати на особистісний ріст і зберігати пам'ять для майбутніх поколінь. Автобіографізм – це потужний інструмент, який дозволяє письменникам ділитися своїми історіями, спілкуватися з читачами, документувати історію та надихати на особистісне зростання. Однією з головних переваг автобіографізму в літературі є його здатність встановлювати зв'язок між письменником і читачем.

2. Дослідження автобіографій у літературі передбачає унікальний набір методологій, які дозволяють науковцям глибоко зануритися в особистий досвід і погляди авторів. Одним із фундаментальних аспектів такого дослідження є ретельний аналіз самого тексту, беручи до уваги такі елементи, як використання мови, тон і стиль. Дослідники також можуть використовувати різні теоретичні рамки, такі як психоаналітична теорія або феміністична теорія, для інтерпретації наративу та виявлення прихованих смислів і тем. Ще однією важливою частиною дослідження автобіографій виступає вивчення історичного та культурного контексту, в якому було написано твір. Розуміння соціальних, політичних та економічних умов того часу може запропонувати глибокі перспективи щодо досвіду та поглядів автора. Дослідники можуть вивчати архівні матеріали, такі як листи, щоденники та газети тієї епохи, щоб глибше зрозуміти контекст, в якому була написана автобіографія.

3. Густав Герлінг-Грудзінський (1919-2000 рр.) виступає відомим польським прозаїком, есеїстом, літературним критиком, представником польської еміграційної літератури. «Inny świat: zapiski sowieckie» («Інший світ.

Советські записки») – книга спогадів Густава Герлінга-Грудзінського, написана в 1949-1950 роках, про перебування в радянському трудовому таборі. Образ Густава слугує проксі-образом власного досвіду та переконань Густава Герлінга-Грудзінського. Як і Герлінг-Грудзінський, Густав – польський інтелектуал, який провів час у радянському таборі для військовополонених і намагається примиритися з травмою війни та вигнання. Через внутрішні монологи Густава та його взаємодію з іншими персонажами Густава Герлінг-Грудзінський досліджує теми зсуву, втрати ідентичності та духовних пошуків. Загалом, постаті автора та оповідача в «Іншому світі» знаходяться у глибокому зв'язку між собою, що відображає прагнення Густава Герлінга-Грудзінського дослідити плинну межу між фактом та вигадкою, «я» та «інший». Розмиваючи зазначені відмінності, Густав Герлінг-Грудзінський створює багатосаровий, а також інтроспективний роман, який пропонує глибоке розуміння людського буття.

4. «Inny świat» Густава Герлінга-Грудзінського – це вичерпна оповідь в'язня, котрий спромігся пережити півтора роки нищівного трудового табору в Єрцеві. Досліджуваний роман виступає свідченням непохитної відданості Густава Герлінга-Грудзінського правді, справедливості та людській гідності перед обличчям гноблення і тиранії. Досліджуючи ідеологічні та філософські теми, Густав Герлінг-Грудзінський пропонує глибокі роздуми про людський стан і тривалу боротьбу за свободу, гідність і моральну цілісність. «Inny świat» виступає ілюстрацією стійкості людського духу перед складними перепетіями життя. Своїм романом Густав Герлінг-Грудзінський не лише фіксує переломний момент історії, але й залишає незабутнє враження від власної боротьби та перемог, запрошуючи читачів замислитися над універсальними істинами, закладеними в хитросплетіннях людського досвіду. Густав Герлінг-Грудзінський використовує власний досвід задля того, щоб показати жорстокість тоталітарної системи, а також ґрунтовно дослідити природу зла і людську здатність до жорстокості. Досліджувана книга виступає

важливим свідченням історії і залишається актуальною як застереження від небезпек тоталітаризму.

5. Густав Герлінг-Грудзінський є і автором, і оповідачем «Щоденника, написаного вночі». Формат щоденника дозволяє Густава Герлінга-Грудзінському висловлювати свої думки та емоції без жодних фільтрів, пропонуючи читачам інтимний портрет своєї внутрішньої боротьби та екзистенційної тривоги. Через свої інтроспективні роздуми та поетичну прозу, останній запрошує читачів супроводжувати його у подорожі самопізнання та саморефлексії. Зрештою, «Dziennik pisany pośa» виступає свідченням літературної майстерності Густава Герлінга-Грудзінського та його здатності зі сміливістю і співчуттям протистояти найтемнішим аспектам людського існування. Як автор і оповідач щоденника, він пропонує читачам глибоко особисті та глибоко зворушливі роздуми про життя, смерть і незламну силу людського духу. Щоденник також є глибоко особистим роздумом про природу зла, страждання та виживання.

6. «Dziennik pisany pośa» Густава Герлінга-Грудзінського – це глибоко інтроспективний та автобіографічний твір, який заглиблюється у найпотаємніші думки, емоції та роздуми автора. Як щоденник, він пропонує читачам необроблений і нефільтрований погляд на психіку Герлінга-Грудзінського, дозволяючи нам стати свідками його особистих переживань, філософських роздумів та екзистенціальних пошуків. Герлінг-Грудзінський багато спирається на власний життєвий досвід, зокрема на час перебування в радянських трудових таборах під час Другої світової війни, коли він був політичним в'язнем. Його роздуми про страждання, виживання та людську стійкість глибоко вкорінені в цьому досвіді, що надає щоденнику безпомилково автобіографічної якості. «Dziennik pisany pośa» пропонує читачам глибокий та інтимний портрет внутрішнього світу Герлінга-Грудзінського. Через свої відверті роздуми, екзистенційні пошуки та емоційну глибину він запрошує нас супроводжувати його у подорожі самопізнання та інтроспекції, розкриваючи складнощі людського духу в цьому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баган Х. В. Автобіографія, мемуари, щоденник: типологічні відмінності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2015. Вип. 52. С. 33-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_52_13 (дата звернення: 20.01.2024)
2. Біла С. Гриценко Г. Автобіографічні спогади Омеляна Вишневецького як джерело вивчення післявоєнної історії Західної України: теоретичні та методичні засади використання у профільній старшій школі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. С. 285-305.
3. Бовсунівська Т. Теорія літературних жанрів Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману. Київ, 2009. 519 с.
4. Бойченко О. У безодню і з безодні. *Culture*. 24.03.2022. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/u-bezodn%D1%9bu-i-z-bezodni> (дата звернення: 20.03.2024)
5. Герлінг-Грудзінський Г. Інший світ / пер. з пол. О. Герасима. Чернівці:Книги- XXI, 2010. 316 с.
6. Джигун Л. Сутність понять «мемуари», «автобіографія», «щоденник». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2017. № 31. Том 3. С. 10-13.
7. «Інший світ»: Етика для людей і звірів (Густав Герлінг-Грудзінський «Інший світ. Советські записки»). Видавництво 21. 23.08.2016. URL: <https://www.books-xxi.com.ua/reviews/inshij-svit-etika-dlya-lyudej-i-zviriv-gustav-gerling-grudzinskij-inshij-svit-sovetski-zapiski> (дата звернення: 22.03.2024)
8. Ірванець О. Книжка з іншого світу. Автобіографія, вона ж роман-виховання Густава Герлінга-Грудзінського. Видавництво 21. 23.08.2016. URL: <https://books-xxi.com.ua/reviews/knizhka-z-inshogo-svitu-avtobiografiya-vona->

zh-romanvihovannya-gustava-gerlingagrudzinskogo--gustav-gerlinggrudzinskij-inshij -svit-sovetski-zapiski-oleksandr-irvanets (дата звернення: 23.03.2024)

9. Касян Л. Постать Степана Васильченка через призму його автобіографії. Сіверянський літопис. 2009. №1. С. 54-57. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25011/07-Kasian.pdf>

10. Ковальчик Я. Р. Густав Герлінг-Грудзінський, «Інший світ. Советські записки». URL: <https://culture.pl/ua/tvir/gustav-herling-grudzinskyu-inshyuu-svit-sovyetski-zapysky> (дата звернення: 31.03.2024)

11. Ковальова Я., Михлик О. Типологічна характеристика автобіографії як документально-літературного жанру. *Література в контексті культури*. 2014. Вип. 24 (2). С. 60-66.

12. Колошук Н. «Інший світ» Г. Герлінга-грудзінського й «Записки з мертвого дому» Ф. М. Достоєвського: спадкоємні зв'язки в табірному тексті. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2018. №6(2 ч. 2). С. 379-391. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12602/1/ilovepdf_com-388-400.pdf (дата звернення: 23.03.2024)

13. Колошук Н. Порівняльне літературознавство: посібник для вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 424 с.

14. Констанкевич І. Українська проза першої половини ХХ століття: автобіографічний дискурс : монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 420 с.

15. Лісовська-Мускеєва Н., Сидоров М. Пізнавальний потенціал біографічного методу. *Соціологічні студії*. 2013. №2. С. 54-60. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9763/1/socst_2013_2_12.pdf (дата звернення: 21.01.2024)

16. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. І. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка 2-ге вид., випр., допов. Київ: Академія, 2007. 751 с.

17. Любка А. Репортаж із пекла (Густав Герлінг-Грудзінський «Інший світ. Советські записки»). Видавництво 21. 23.08.2016. URL: <https://www.books>

-xxi.com.ua/reviews/reportazh-iz-pekla-gustav-gerling-grudzinskij-inshij-svit-sovet-ski-zapiski-andrij-lyubka (дата звернення: 24.03.2024)

18. Малішевська І. Автобіографія: витoki, становлення та критика жанру. Літературознавчі обрії: праці молодих учених / наук. ред. М. М. Сулима. Київ: Інститут літератури ім. Шевченка НАН України, 2010. Вип. 17. 210 с.

19. Нахлік О. Антитоталітарний потенціал української рецепції «Бесіди з катом» К. Мочарського та «Інший світ» Г. Герлінга-Грудзінського). *Київські полоністичні студії*. 2013. Т. 22. С. 303-308. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2013_22_52 (дата звернення: 25.03.2024)

20. Оздемір О. Проблеми нараталогічного аналізу мемуарно-автобіографічних жанрів. *Young Scientist*. 2018. № 3.2 (55.2). С. 29-32.

21. Подшивалкіна В. І. Біографічний метод в системі психологічних методів: метод. рек. до дисципліни циклу професійної підготовки для здобувачів спеціальності 053 «Психологія»; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ф-т психології та соціальної роботи. Одеса: ОНУ, 2021. 30 с.

22. Поліковська Ю. Г. Герлінг-Грудзінський. Інший світ. Советські записки. *Дух і Літера*. 2011. № 23. С. 224–227.

23. Риженко К. В. Автобіографічний дискурс художньої прози Пантелеймона Куліша: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 «Українська література» (035 Філологія). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 233 с.

24. Риженко К. В. Специфіка автобіографізму роману «Владимирия» Пантелеймона Куліша. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство та літературознавство). 2019. Вип. 12. С. 76-81. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27649/Ryzhenko_76-81.pdf?sequence=1 (дата звернення: 23.01.2024)

25. Скакальська І. Еліта: методологія дослідження. Україна-Європа-Світ. *Міжнародний збірник наукових праць*. Серія: Історія, міжнародні

відносини. 2012. Вип. 9. С. 256-260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_9_31 (дата звернення: 24.01.2024)

26. Скокова Л. Біографічні дослідження в соціології: традиція і сучасний досвід. Київ: Інст. соціол. НАН України, 2004. 245 с.

27. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. Київ: Радянська школа, 1971. 486 с.

28. Танчин К. Щоденник – саморозкриття письменника. *Парадигма*. 2004. Вип. 2. С. 312-329.

29. Тебешевська-Качак Т. Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко. *Слово і Час*. 2004. № 2. С. 39-47. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/172344/07-Tebeshevska.pdf> (дата звернення: 25.01.2024)

30. Тучкова О. Автобіографічна проза в ракурсі досліджень лінгвостилістики. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2014. Вип. 26. С. 275-284.

31. Фірман О. Жанрові особливості автобіографічної прози Богдана Лепкого та Наталени Королевої. Наукові записки ТНПУ: Літературознавство. Вип. 47. 2017. С. 207-216.

32. Цяпа А. Г. Термінологічна парадигма автобіографічного жанру. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2006. Вип. 26. С. 129-132. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1099/1/06sagazh.pdf> (дата звернення: 26.01.2024)

33. Черкашина Т. Ю. Автобіографічне й біографічне письмо: спроба диференціації понять. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 4 (191). С. 180-188.

34. Черкашина Т. Ю. Автобіографічне письмо: документальність versus фікційність. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. № 12. С. 225-231.

35. Черкашина Т. Жанрово-типологічні риси української автобіографії XX століття. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2014. №4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2014_4_3 (дата звернення: 27.01.2024)

36. Черкашина Т. Ю. Формування жанрів спогадової літератури. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського: збірник наук. праць / за ред. В. Б. Будака, М. І. Майстренко.* Вип. 4.11 (90). Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2013. 328 с.

37. Чернявська О. Автобіографізм як науковий термін. *Таврійські філологічні наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції.* Київ, 2022. С. 124-128.

38. Шевців Г. М. Деякі аспекти термінологічної проблематики мемуарно-автобіографічного жанру. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки.* Одеса: «Астропринт», 2012. №15. С. 218-225. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/9212/1/Shevtsiv%20G.%20M.2012.pdf> (дата звернення: 28.01.2024)

39. Шевців Г. М. Жанрово-стильові особливості європейського античного автобіографічного дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка / редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. Т. 4. С. 147–152.

40. Шевців Г. М. Сучасний стан дослідження автобіографічної проблематики в гуманітарних науках. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія літературознавство.* 2013. Вип. 1 (73). Частина перша. Харків: ППВ «Нове слово». С. 149-156.

41. Щеголь Л. Автобіографізм творчості Меші Селімовича на прикладі роману «Дервіш і смерть». *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур.* 2010. Вип. 12. С. 382-385.

42. Щербицька В. Автобіографія як літературний жанр втілення гендеру автора. *Сучасна філологія: теорія і практика.* Київ, 2015. С. 83-86.

43. Ajres A. Język sztuki w opowiadaniach Gustawa Herlinga-Grudzińskiego – portret wenecki. *Літературний процес*: методологія, імена, тенденції. Вип. 4. Березень 2016. URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/247> (дата звернення: 26.03.2024)
44. Autobiography. Encyclopedia Britannica. 3 Apr. 2023. URL: <https://www.britannica.com/art/autobiography-literature> (дата звернення: 21.01.2024)
45. Autobiography. Literary Terms. 2024. URL: <https://literaryterms.net/autobiography/> (дата звернення: 21.01.2024)
46. Bernat A. «Dziennik pisany nocą» – opus magnum Gustawa Herlinga-Grudzińskiego. *Dzieje*. 17.05.2019. URL: <https://dzieje.pl/aktualnosci/dziennik-pisany-noca-opus-magnum-gustawa-herlinga-grudzinskiego> (дата звернення: 27.03.2024)
47. Bolecki W. «Dziennik pisany nocą» Gustawa Herlinga-Grudzińskiego. *Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza*. 1993. № 28. S. 55-62.
48. Buryła S. Autobiograficzny trójkąt: świadectwo, wyznanie, wyzwanie. Małgorzata Czermińska, red. nauk. Ryszard Nycz, Kraków 2000. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*. 2002. №93/2. S. 237-242. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r2002-t93-n2-s237-242.pdf (дата звернення: 28.03.2024)
49. Czermińska M. Autobiograficzny trójkąt świadectwo, wyznanie, wyzwanie. Wydanie 2, Zmienione. Kraków. URL: https://www.nexto.pl/upload/sklep/universitas/ebook/autobiograficzny_trojkat-nieznany-universitas/public/autobiograficzny_trojkat-universitas-demo.pdf (дата звернення: 29.03.2024)
50. Definition of Autobiography. Literarydevices. 2024. URL: <https://literarydevices.net/autobiography/> (дата звернення: 21.01.2024)

51. Douglas K., Barnwell A. *Research Methodologies for Auto/biography Studies* (1st ed.). New York: Routledge, 276 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429288432> (дата звернення: 29.01.2024)
52. Gusdorf. G. *Lignes de vie 2: autobiographie*. Paris: Odile Jacob, 1991. 504 p.
53. Gustaw Herling-Grudziński. *Mój Bildungsroman*. Rozmowa o «Innym świecie» / rozmowa G. Herlinga-Grudzińskiego z W. Boleckim, [w:] tegoż, *Inny świat*. Zapiski sowieckie, Kraków, 2000. S. 19–21.
54. Hajduk J. Zanim powstał «Dziennik pisany nocą». *Teologia Polityczna*. 14.05.2019. URL: <https://teologiapolityczna.pl/jacek-hajduk-zanim-powstal-dzie-nnik-pisany-noca> (дата звернення: 30.03.2024)
55. Herling-Grudziński G. *Dziennik pisany nocą 1980–1983*, Czytelnik, Warszawa 1996. 408 s.
56. Herling-Grudziński G. *Dziennik pisany nocą 1984–1988*, Czytelnik, Warszawa 1996. 513 s.
57. Herling-Grudziński G. *Dziennik pisany nocą 1993–1996*, Warszawa, Czytelnik, 1998. 769 s.
58. Herling-Grudziński G. *Inny świat: Zapiski sowieckie*. Warszawa: Czytelnik, 1996. 325 s.
59. Kochańczyk A. Tajemnice «Dziennika pisanego nocą». *BIBLIOTEKA NARODOWA*. URL: <https://www.bn.org.pl/projekty/rok-gustawa-herlinga-grudzinskiego-2019/tajemnice-dziennika-pisanego-noca> (дата звернення: 31.01.2024)
60. Lejeune P. *Le pacte autobiographique*. Paris: Seuil, 1975. 355 p.
61. Masłoń K. Z łagru pod Monte Cassino. To dlatego zachodni lewicowcy znienawidzili Herlinga-Grudzińskiego. *Historia*. 11.11.2029. URL: <https://historia.dorzeczy.pl/druga-wojna-swiatowa/117025/sylwetka-gustawa-herlinga-grudzinskie-go.html> (дата звернення: 01.04.2024)
62. Mauer B., Venecsek J. *Strategies for Conducting Literary Research*. 2021. URL: <https://pressbooks.online.ucf.edu/strategies/chapter/research-methods/> (дата звернення: 30.01.2024)

63. Research Methodologies for the Creative Arts & Humanities: Life histories/ autobiographies. ECU. 27.11.2023. URL: <https://ecu.au.libguides.com/research-methodologies-creative-arts-humanities/life-histories-autobiographies> (дата звернення: 01.04.2024)
64. Roberts B. Biographical research. Buckingham: Open University Press, 2002. URL: <https://www.scirp.org/reference/ReferencesPapers?ReferenceID=1054684> (дата звернення: 03.04.2024)
65. Smulski J. Autobiografizm jako postawa i jako strategia artystyczna : na materiale współczesnej prozy polskiej *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*. 1988. №79/4. S. 83-101.
66. Stabro S. Gustaw Herling-Grudziński – Inny świat. Fenomenologia cierpienia, [w:] Etos i artyzm. Rzecz o Herlingu-Grudzińskim. Poznań, 1991. 25 s.
67. Tomaszek K. Inny świat Gustawa Herlinga-Grudzińskiego jako traktat moralny. URL: <https://zpe.gov.pl/b/inny-swiat-gustawa-herlinga-grudzinskiego-jako-traktat-moralny/P17CWLJbH> (дата звернення: 07.04.2024)
68. Tomaszewski F. Izaak Emmanuiłowicz Babel i Gustaw Herling-Grudziński. *Літературний Процес*. 2014. №4. С. 99-108.
69. Witosz B. «Dziennik pisany nocą»: między gatunkowym a indywidualnym stylem wypowiedzi. *Język Artystyczny*. 2001. №11. S. 29-46.
70. Zielińska B. «Dziennik pisany nocą». Legenda i rzeczywistość, w tomie zbior: Etos i Artyzm. 230 s.